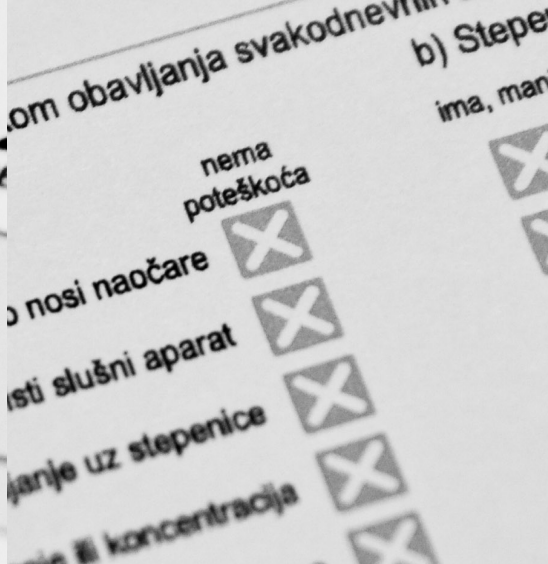
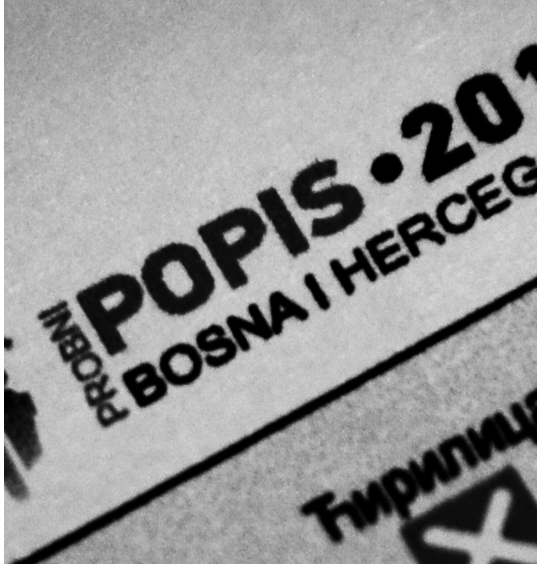
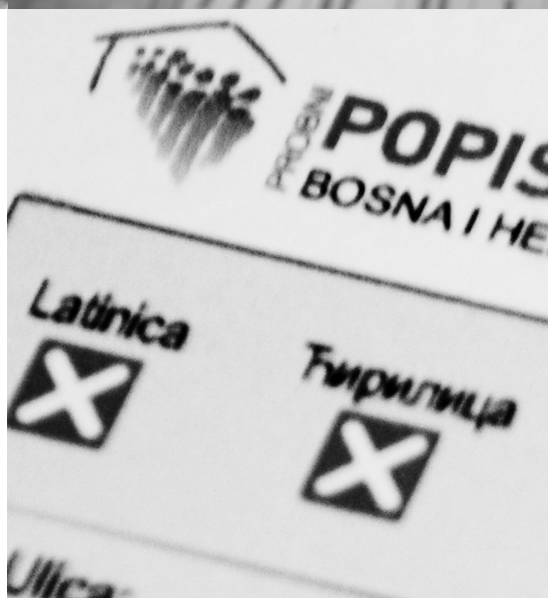
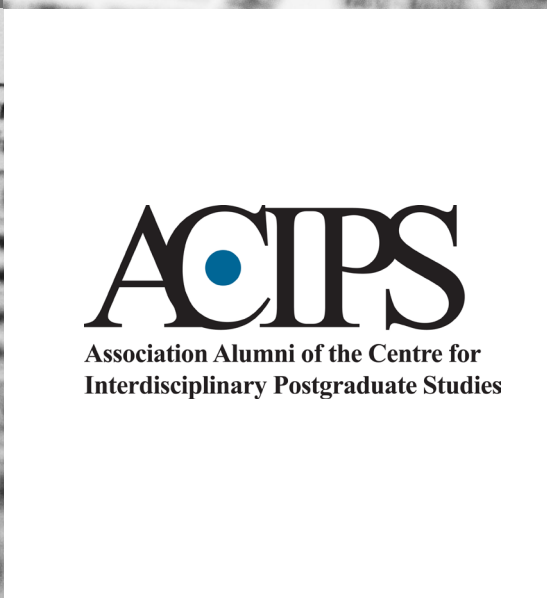
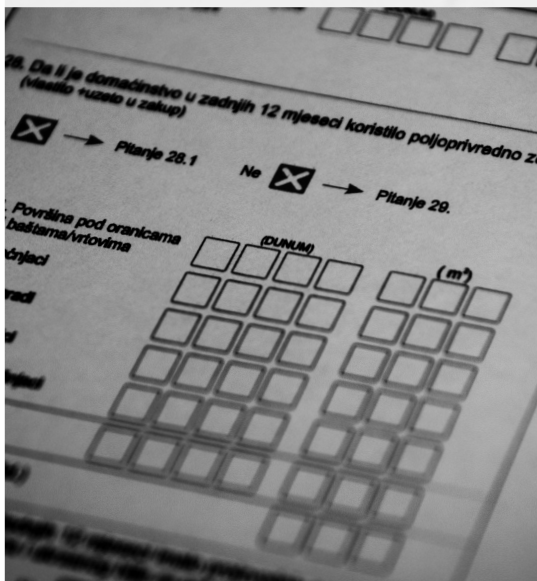

POPIS 2013.

U BOSNI I HERCEGOVINI:

EKONOMSKA, SOCIJALNA I POLITIČKA ANALIZA

SADRŽAJ

AKRONIMI	2
UVOD	3
1. POLITIČKI ASPEKTI POPISA 2013	5
1.1 POLITIČKI POPIS	5
1.2 STRATEGIJA NE-KOMUNIKACIJE I OPSTRUKCIJA	6
1.3 POLITIČKE STRANKE I POPIS	7
2. IZJAŠNJAVANJE O ETNO-KULTURNIM KARAKTERISTIKAMA NA POPISU STANOVNIŠTVA	8
2.1 TRENUTNO STANJE	8
2.2 NEKA TEORIJSKI I TERMINOLOŠKI SPORNA PITANJA U VEZI SA ETNIČKIM/NACIONALNIM IDENTITETOM I PITANJEM MATERNJEG JEZIKA	11
2.2.1 NARODI I NARODNOSTI?	11
2.2.2 NERELIGIOZNOST KAO VJEROISPOVIJEST?	12
2.2.3 ŠTA ZNAČI ETNIČKO/NACIONALNO IZJAŠNJAVANJE?	13
2.2.4 ŠTA JE MATERNJI JEZIK?	15
3. POPIS I EKONOMSKO-SOCIJALNI RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE	19
3.1 EKONOMSKI POPIS	19
3.2 PROBLEMI U TRENUTNOM PRISTUPU POPISU STANOVNIŠTVA U BIH SA EKONOMSKOG ASPEKTA	20
3.3 ANALIZA EKONOMSKO-SOCIJALNIH PITANJA I INDIKATORA IZ POPISNICE ZA PROBNI POPIS	22
4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	25
BIBLIOGRAFIJA	29

AKRONIMI

BiH	Bosna i Hercegovina
BDP	Bruto društveni proizvod
EU	Evropska unija
EUROSTAT	Evropska agencija za statistiku
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
ILO	Međunarodna organizacija rada
IMO	Međunarodna misija za monitoring
JMB	Jedinstveni matični broj
MMF	Međunarodni monetarni fond
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
RS	Republika Srpska
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

Napomena: Smatra se da se svi izrazi upotrijebljeni u muškom gramatičkom rodu u ovom dokumentu odnose bez diskriminacije i na žene.

UVOD

Bosna i Hercegovina već duže od dvadeset godina nije imala popis stanovništva. Neosporna je činjenica da se bez statistike teško može planirati razvoj jedne zemlje, te stvarati konkretne politike usmjerene ka rješavanju problema i poboljšanju uslova života građana. Relevantne svjetske agencije koje se bave pitanjima popisa i statistike sugerišu da se popisi održavaju jednom svakih deset godina, obično s početkom decenije. Pritom se metodologije popisa uvelike razlikuju od države do države. Većina država provodi klasične, terenske popise stanovništva uz upotrebu anketara, dok pojedine države koriste tzv. registarske popise¹. Organizaciju registarskih popisa mogu si priuštiti razvijene i stabilne zemlje, a od zemalja bivše Jugoslavije taj je metod popisa prva koristila Slovenija prilikom zadnjeg popisa². Izrazito dug period unutar kojeg nije bilo popisa, te brojne političke konotacije vezane za njega, iziskuju od BiH provedbu klasičnog popisa uz upotrebu anketara.

Kada je u februaru 2012. godine, nakon višegodišnjeg odlaganja, napokon usvojen Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013³, bilo je određeno da će dugoočekivani popis biti održan u aprilu 2013. godine, dok je probni popis trebao biti sproveden minimalno šest mjeseci ranije. Međutim, zbog nedovoljne spremnosti Agencije za statistiku BiH koja je, uz entitetske zavode za statistiku, glavni nosilac procesa sprovođenja popisa i zbog tehničkih nedostataka poput kartografskih mapa, softvera za očitavanje podataka, itd, popis je, po preporuci Međunarodne misije za monitoring (IMO), koju su uspostavili Vijeće Evrope i Evropska komisija i Vijeće ministara BiH, odgođen za šest mjeseci i bit će sproveden od 1. do 15. oktobra 2013. godine.

Probni popis, čija je osnovna svrha bila testiranje popisnog instrumentarija (provjera pripremljenih metodoloških, organizacijskih i informatičkih rješenja u prikupljanju i obradi popisnih podataka, a u cilju pravovremene pripreme i otklanjanja eventualnih nedostataka za sam popis) održan je u periodu od 15. do 29. oktobra 2012. godine. Probni popis je sproveden u 60 popisnih krugova, od čega 33 u Federaciji Bosne i Hercegovine, 21 u Republici Spskoj i 6 u Brčko Distriktu⁴. Međutim, tehnički nedostaci koji su testirani ovim probnim popisom su bili značajni u toj mjeri da je došlo do odgode popisa.

1 Razlika između popisa anketarima i registarskog popisa je u tom što anketarski popis predstavlja velik i skup logistički poduhvat, dok se registarski koristi raznim već dostupnim podacima iz kojih se onda izvlače podaci potrebni za popis.

2 Tim činom se Slovenija pridružila Holandiji, Islandu, Finskoj, i Danskoj, koje već od ranije koriste registarski popis.

3 Službeni list BiH 10/12 od 7. februara 2012.

4 „(...) Općina u kojoj se nalazi sjedište svakog područnog ureda za statistiku ciljano se bira za uzorak, a iz svake općine biraju se po tri popisna kruga (urbanog i ruralnog tipa). Za Sarajevo, Banja Luku i Brčko bira se po 6 popisnih krugova (urbani, prigradski i ruralni). Cilj Probno popisa jeste provjera pripremljenih metodoloških, organizacijskih i informatičkih rješenja u prikupljanju i obradi popisnih podataka kako bi se pravovremeno i na prikladan način pripremila provedba i otklonili eventualni nedostaci za provođenje popisa 2013. godine“, Federalni zavod za statistiku, http://www.fzs.ba/popis.htm#_PROBNI_POPIS_STANOVNIŠTVA_2013, zadnji put pristupljeno 04. maja 2013.

U međuvremenu, dok Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku FBiH i Republički zavod za statistiku RS ulažu napore za otklanjanje ovih nedostataka i nepravilnosti, civilno društvo aktivno djeluje na izmjeni načina etničko/nacionalnog, religijskog i jezičkog izjašnjavanja, kao i na usmjeravanju stanovništva Bosne i Hercegovine da se po ovim pitanjima izjasne na ovaj ili onaj način.

Ovo istraživanje ima za cilj da pruži sveobuhvatan pregled svih ključnih pitanja vezanih za popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, da analizira sprovedbu probnog popisa, problematizira sporna i/ili nedovoljno definirana pitanja iz popisnice, kao i da suštinski i terminološki doprinese diskusiji o spornim aspektima predstojećeg popisa. U tu svrhu je napravljena analiza procesa sprovođenja i pripreme popisa iz tri osnovna aspekta: političkog, identitarnog (etno-kulturnog) i socijalno-ekonomskog. Na kraju istraživanja ponuđene su preporuke do kojih se došlo tokom ovog istraživanja, a u cilju što bolje i transparentnije sprovedbe popisa u Bosni i Hercegovini.

1. POLITIČKI ASPEKTI POPISA 2013

1.1 POLITIČKI POPIS

Pitanje popisa u BiH je primarno političko pitanje. Naime, dok se u većini drugih država svijeta popis koristi za istraživanja i planiranje razvoja, u BiH je popis oduvijek bio izrazito političko pitanje, barem u istoj mjeri u kojoj je bio i pitanje dobijanja uvida u socio-ekonomsku sliku države. Popis je regulisan Zakonom o popisu koji je prošao parlamentarnu proceduru u martu 2012. Podsjećanja radi, prijedlog Zakona o popisu nije dobio dovoljnu podršku na jednoj od posljednjih sjednica PS BiH u mandatnom periodu 2006 – 2010, zbog protivljenja delegata iz SNSD-a. Tada su se, kao i u brojnim ranijim slučajevima kada se govorilo o organizaciji popisa u BiH, koplja lomila oko toga od kada će se princip podjele vlasti na lokalnom nivou početi primjenjivati u skladu sa rezultatima novog popisa. Pošto se podjela vlasti i upošljavanje u administraciji od rata naovamo vrši na bazi podataka o brojnosti etničkih grupa iz popisa iz 1991. godine, posljednjeg koji je proveden u BiH, mahom bošnjačke stranke su uvijek insistirale na tome da se primjena podataka iz novog popisa u tom smislu uvjetuje prethodnom provedbom Aneksa VII Okvirnog mirovnog sporazuma za BiH, a koji govori o povratku izbjeglica i raseljenih osoba. Primjena rezultata novog popisa bez prethodne suštinske provedbe Aneksa VII bi, prema mišljenju istih političkih aktera, predstavljala legalizaciju etničkog čišćenja. Pošto je ovaj princip u međuvremenu uklonjen iz prijedloga Zakona o popisu koji se našao pred bh. parlamentarcima u martu 2012, evidentno je postignut određeni politički dogovor između lidera stranaka, čiji detalji javnosti nisu poznati.

Kroz krajnje netransparentnu proceduru, Zakon se našao pred poslanicima i usvojen je bez širih konsultacija, javnih rasprava, te bez uključenja javnosti. Pošto je popis dugo vremena predstavljao jedno od pitanja oko kojih se političke elite u BiH nikako nisu mogle dogovoriti, međunarodnim akterima je rješavanje ovog pitanja postalo svojevrsan simbol napretka u BiH. Što zbog promjene političkih odnosa u BiH, što zbog izmijenjenih okolnosti međunarodnog angažmana u BiH, EU je postigla uspjeh i to uslovljavajući popisom dalji napredak BiH na putu prema EU. Pitanje usvajanja Zakona o popisu se tako našlo i na listi zahtjeva koji se stavljaju pred BiH na putu prema EU, a prema Akcionom planu za adresiranje Mape puta.

U periodu od usvajanja Zakona o popisu, najviše pažnje i bure u javnosti su izazvala tzv. identitetska pitanja⁵, iako problemi oko popisa uveliko prevazilaze samo pitanje potrebe da se, i forme na koju se, postavljaju ta tri pitanja. Sam Zakon o popisu sadrži osnovne parametre popisa, uključujući i pitanja koja se nužno moraju postaviti, te eksplicitno naglašava Ustavom BiH garantovano pravo građana da na pitanja o etničkoj/nacionalnoj pripadnosti i vjeroispovjesti ne moraju dati odgovor. Zakon, međutim, ne govori ništa o načinu postavljanja pitanja i izgledu popisnice, te je ovaj dio ostavljen Agenciji za statistiku BiH. Prvi nacrt popisnice, urađen od strane Agencije je proizveo vrlo negativnu reakciju kod šire javnosti i većeg broja organizacija civilnog društva zbog direktnog ograničavanja slobode izjašnjavanja, te očite naklonjenosti izjašnjavanju unutar tro-etničkih kategorija⁶. U međuvremenu, te nakon niza posjeta Međunarodne posmatračke misije, identifikovan je veliki broj nedostataka koje se tiču popisa, a koje BiH vlasti moraju riješiti kako bi isti bio prihvatljiv.

⁵ Radi se o pitanjima 24., 25., i 26., a koja se tiču etničke/nacionalne pripadnosti, vjeroispovjesti, i jezika.

⁶ Prvi nacrt popisnice je na tri identitetska pitanja nudio tri modelirana etno-religijska odgovora, te skupinu ostali, čime je prvenstveno narušen princip slobode izjašnjavanja, te stvorena situacija koja apsolutno ide u korist etničkom modelu izjašnjavanja.

Pred implementaciju probnog popisa, Vijeće Ministara BiH je usvojilo finalni izgled popisnice, koja je bila predmetom brojnih kontroverzi. Popisnica u svojoj finalnoj varijanti predstavlja kompromis između zahtjeva građana i nevladinih organizacija za upotrebom slobodnih mjesta za upis bez ponuđenih odgovora, te upotrebe samo ponuđenih odgovora, u skladu sa postojećim diskriminatornim odredbama Ustava. Kompromisno rješenje se sastoji u tome da se pored prazne linije za upis, na popisnici nalaze i unaprijed definirani odgovori. Suština problema s popisom, a koji se tiče identitetskih pitanja, svakako je očit pokušaj političkih elita velikih stranaka, bez obzira na njihovu ideološku pozadinu, da kroz cementiranje tro-etničke podjele u BiH obezbijede svoju političku legitimaciju. Naime, prema presudi Suda u Strazburu u slučaju Sejdić i Finci protiv BiH iz decembra 2009, vlasti u BiH su bile dužne otkloniti diskriminatorne odredbe iz Izbornog zakona BiH i konsekvntno Ustava BiH. Pošto Ustav BiH sadrži kontradiktorne odredbe, presude Suda u tom smislu idu ka dekonstrukciji tro-etničke dominacije. Ne začuđuje činjenica da su lideri političkih stranaka u BiH odlučili da baš sada po svaku cijenu organizuju popis, iz barem dva razloga. Prvo, Zakon o popisu i popisnica su modelirani prema trenutnom ustavnom uređenju, koji je evidentno diskriminatoran. Stoga je žurba da se popis provede prije nego se implementira odluka Suda u Strazburu prilično jasna jer će ovako formatiran popis potvrditi dominaciju etničkog u BiH, te legitimirati trenutni sistem podjele vlasti. Drugi razlog je to što je popis, baš kao i promjena Ustava, pitanje koje se direktno dotiče principa podjele vlasti, efekata rata i etničkog čišćenja, brojnih brojčanih manipulacija koje su trenutnim političkim elitama služila i služe kao neiscrpan izvor tema za političku manipulaciju. Samim tim popis predstavlja dobrodošlu temu za etničku mobilizaciju i skretanje pažnje sa činjenice da u državi vlada ozbiljna kriza u svim oblastima. Liderima političkih stranaka koje čine većine na različitim nivoima će popis i objavljivanje rezultata poslije popisa omogućiti da premoste period do raspisivanja opštih izbora 2014., držeći javnost okupiranu pitanjima identiteta i etničke dominacije.

Međutim, probni popis kao i brojne misije IMO-a, pokazali su da su politički problemi koji se tiču izgleda popisnice samo vrh ledenog brijega. Brojni tehnički, formalni, pa i pravni nedostaci identificirani su u izvještajima IMO-a, što je naposljetku i dovelo do odlaganja popisa⁷. Ono što se da zaključiti iz većine izvještaja je da su čak i problemi koji se na prvi pogled čine tehničkim, ustvari politički, te kao takvi predstavljaju refleksiju opšte krize političkih subjekata⁸ u BiH.

1.2 STRATEGIJA NE-KOMUNIKACIJE I OPSTRUKCIJA

Za zainteresirane građane, detaljne informacije o toku priprema za popis i urađenom u tom smislu se mogu dobiti samo i isključivo iz izvještaja IMO-a. Dok je javnost preokupirana identitetskim pitanjima, brojni drugi nedostaci nisu dobili dovoljnu pažnju, te prijete da svedu popis na prebrojavanje etničkih i inih grupa u BiH. Porazan nedostatak informacija dosta govori o odnosu bh. vlasti i odgovornih agencija prema građanima, te o jako niskom nivou interesa od strane medija za ovu temu. Dijelom se ovo da objasniti kroz nepostojanje odgovornosti političkih aktera

⁷ „U zaključku, SC smatra da tehničke pripreme nisu na zadovoljavajućoj razini koja bi mogla omogućiti provođenje Popisa u aprilu 2013. SC jednoglasno preporučuje odgodu od najmanje 6 mjeseci (prvi mogući rok oktobar 2013). To će dati vremena statističkim institucijama da finaliziraju pripreme i riješe sve preostale probleme. Na taj način Bosna i Hercegovina će se uskladiti s većinom zemalja koje provode Popis, u periodu koji nije manji od godinu dana nakon probnog popisa, kako bi se izvukle sve pouke i realizovale odgovarajuće modifikacije različitih komponenti; IMO izvještaj br. 6, Čl. 18

⁸ Ovo je sintagma Ibrahima Prohića, koji suštinu političke krize u BiH vidi u krizi političkih partija.

i državnih službenika prema građanima, što je svakako jedan od ključnih problema bh. društva. Pored toga što su jedini izvor konkretnih i validnih informacija, izvještaji IMO-a se cijelo vrijeme čine dostupnim javnosti tek duži vremenski period nakon što ih IMO dostavi Vijeću ministara BiH. Brojni aktivisti i organizacije civilnog društva vrše stalan pritisak na institucije da se izvještaji IMO-a objavljuju čim stignu u Vijeće ministara BiH, bez značajnog efekta. Na taj način se javnost i zainteresirane organizacije u BiH izostavljaju iz procesa pripreme popisa, na isti način na koji su bile izostavljene u periodu usvajanja Zakona o popisu.

Konkretno, nepostojanje komunikacijske strategije za Popis 2013⁹ se u svim izvještajima IMO-a navodi kao jedan od ključnih nedostataka u procesu priprema Popisa 2013. Dio problema svakako predstavlja protivljenje vlasti iz RS (nominalno je to protivljenje Agencije, ali je prilično jasno da se radi o političkoj instrukciji koja stiže iz vrha vlasti u RS) da se koriste oznake i simboli države kod javnog predstavljanja popisa. Ako tome dodamo i činjenicu da je RS usvojila sopstveni zakon o popisu, koji je u značajnom broju dijelova neusklađen sa državnim zakonom¹⁰, da se zaključiti da će na svojim zahtjevima za jasnom entitetskom distinkcijom RS vlasti ustrajati.

1.3 POLITIČKE STRANKE I POPIS

Pregovaračka pozicija RS vlasti (SNSD) je dosta povoljnija u odnosu na druge aktere (političke stranke iz FBiH) jer im čak i blokada procesa ide u prilog. Naime, mada vlastima u RS popis odgovara zbog ranije pomenute etničke mobilizacije i saturacije političkog prostora identitetskim pitanjima kao pitanjima od životne važnosti za RS, čime se uspješno skreće pažnja sa katastrofalne socijalno-ekonomske situacije, čak i ukoliko državni popis ne ispunji tehničke uslove za uspješnu organizaciju i bude u potpunosti otkazan, RS će, vrlo vjerovatno, provesti popis na svojoj teritoriji. RS ima zakon koji joj to omogućava, te će se tim prezentirati prema vani (primarno prema EU) kao funkcionalna administrativna jedinica čiji progres spriječava progres ostatka države, što je u skladu sa ukupnom strategijom vlasti u RS u kontekstu slabljenja države u korist RS.

Stranke u FBiH, koje su velikim dijelom okupirane borbom za vlast koja ne prestaje od izbora 2010. godine, a koja se na pojavnoj razini sastoji od stalnih konstrukcija i rekonstrukcija vlasti, očigledno nemaju kapaciteta da se pitanjem popisa pozabave na odgovarajući način. Ovo vrijedi čak i za stranke nominalno bošnjačkog političkog spektra, koje su sve kampanje etničke mobilizacije Bošnjaka prepustile nevladinim grupama i inicijativama. Kroz tu prizmu bi se mogao promatrati različit odnos koji stranke iz RS i FBiH imaju prema izgledu popisnice kod tzv. identitetskih pitanja. Dok su stranke iz FBiH, i to primarno bošnjačke, izrazito protiv otvorene popisnice i apsolutno slobodnog izbora građana, u RS se zalažu upravo za otvorenu popisnicu. Čini se da je procjena stranaka iz RS da se unutar srpske etničke skupine ne očekuje značajna disperzija. Kod Bošnjaka, međutim, očito vlada značajna konfuzija, te otud i pokušaji brojnih bošnjačkih organizacija da se izjašnjavanje svede samo i isključivo na izbor između tri etnije. Pritom su oni mišljenja da će otvorena lista sasvim sigurno rezultirati značajnom disperzijom, primarno

⁹ „Strategija komunikacije i javnog informisanja/outreach još uvijek nije finalizirana; nije održana nikakva obuka menadžmenta ni osoblja vezano za medije; unutar Agencije nema osposobljenih stručnjaka za komunikacije, niti je bilo aktivnog uključivanja Agencije i entiteta u razvoju strategije.“ IMO izvještaj br. 6, Čl. 16. k.

¹⁰ „Republika Srpska još uvijek nije izmijenila svoj Zakon o popisu kako bi se osigurala potpuna usklađenost sa Zakonom o popisu BiH i prevladala sva različita tumačenja Zakona o popisu. Ovo je neophodno kako bi se osigurala usklađena provedba Popisa u oba entiteta i na taj način dobili rezultati koji se mogu smatrati uporedivim od strane SC-a;“ IMO izvještaj br. 8, Sažetak izvještaja, Čl. 1. e.

na državne i geografske identitete¹¹, a potom i na brojne druge kategorije, od kojih će dio biti protestnog karaktera. Ovdje je važno naglasiti da su uglavnom izostale značajne aktivnosti na afirmaciji uniformnog izjašnjavanja izvan tro-etničkih modela, čak i unutar priznatih manjina u BiH¹². Pokušaja koordinacije i konsolidacije izjašnjavanja u smislu objedinjavanja odgovora koji etnički/nacionalni identitet vežu sa državom nije bilo, a rezultat toga će biti značajna disperzija unutar ne-etničkih kategorija.

2. IZJAŠNJAVANJE O ETNO-KULTURNIM KARAKTERISTIKAMA NA POPISU STANOVNIŠTVA

2.1 TRENUTNO STANJE

Dakle, kako je već ranije navedeno, jedno od važnijih političkih pitanja, koje je još od 2008. godine opterećivalo i odugovlačilo proces zakonskog reguliranja popisa stanovništva¹³, predstavljalo je pitanje koje se odnosi na tzv. etno-kulturne karakteristike populacije. Zakon o popisu u Čl. 8. propisuje da će popis obuhvatiti, između ostalih, i teme "etnička/nacionalna pripadnost, maternji jezik, vjeroispovijest," dok Čl. 12. određuje da ispitanik nije obavezan izjasniti se o "nacionalnoj/etničkoj i vjerskoj pripadnosti"¹⁴. Ova pitanja, inače, spadaju u nestandardna pitanja kod popisa stanovništva, a Preporuke evropskih statističara ih određuju kao "nesuštinske teme"¹⁵. Obzirom na izraženu subjektivnu dimenziju ovih pitanja, kao i na činjenicu da ona mogu biti politički osjetljiva, Preporuke ističu da je ovdje slobodno i otvoreno izjašnjavanje ispitanika od ključnog značaja¹⁶. Međutim, vlasti u BiH ove Preporuke samo djelimično uvažavaju.

Nakon donošenja Zakona o popisu u opticaju na službenoj web stranici Agencije za statistiku BiH¹⁷ mogao se naći primjerak upitnika za lica (Popisnica P-1), koji je bio pripremljen još za popis koji se trebao održati 2010. godine. Pitanja o etno-kulturnim karakteristikama su tada, kombinirajući sistem zatvorenih i otvorenih opcija, glasila na sljedeći način. Pitanje br. 23 ("Etničko/nacionalno izjašnjavanje") nudilo je sljedeće zatvorene opcije: "Bošnjak", "Hrvat", "Srbin", "ne izjašnjava se" i "ostalo". Pitanje br. 24 ("Izjašnjavanje o vjeroispovijesti") nudilo je sljedeće zatvorene opcije: "islamska", "katolička", "pravoslavna", "ne izjašnjava se" i "ostale". Pitanje br. 25 (Maternji jezik) nudilo je sljedeće zatvorene opcije: "bosanski", "hrvatski", "srpski" i "ostali". Ukoliko bi se ispitanik

¹¹ Pritom se primarno misli na kategorije kao Bosance i Hercegovce, Bosance, i Hercegovce.

¹² Razgovor sa Dervom Sejdićem

¹³ Fetahagić, Sead S. "Religija i popis: Problem (samo)identifikacije." Novi pogledi XIX proljeće 2012, ACIPS, Sarajevo: 24-25.

¹⁴ Zakon o popisu... (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 10/12)

¹⁵ Preporuke za popise stanovništva i stambenog fonda u 2010. godini. Evropska ekonomska komisija Ujedinjenih nacija i Statistički ured evropskih država, Konferencija evropskih statističara. Ženeva, 2006. Str. 98-101.

¹⁶ Ibid, str. 98.

¹⁷ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <<http://www.bhas.ba>>

odlučio za opcije “ostalo”, “ostale” odnosno “ostali”, imao bi daljnju mogućnost upisivanja odgovarajućeg izjašnjavanja u otvorenom polju koje se sastojalo od 18 kućica za slovne znakove, za svako od ova tri pitanja.

U periodu od maja do septembra 2012. godine, dio nevladinog sektora u BiH se aktivno angažirao po pitanju izmjene pitanja 23-25 jer su po njihovom mišljenju bila nedovoljno otvorena¹⁸. Zahvaljujući organiziranim zagovaračkim aktivnostima, ovi apeli su djelimično urodili plodom jer je u novoj Popisnici P-1¹⁹, pripremljenoj za probni popis formulacija ovih pitanja bila nešto izmijenjena i to na sljedeći način. Prije svega, numeracija pitanja je pomjerena unaprijed za jedan broj tako da se sada radi o pitanjima 24-26. Pitanje br. 24 (Etničko/nacionalno izjašnjavanje) nudi sljedeće zatvorene opcije: “Bošnjak”, “Hrvat”, “Srbin” i “Ne izjašnjava se”. Pitanje br. 25 (Izjašnjavanje o vjeroispovijesti) nudi sljedeće zatvorene opcije: “Islamska”, “Katolička”, “Pravoslavna” i “Ne izjašnjava se” uz dodatak dvije nove, “Agnostik” i “Ateist”. Pitanje br. 26 (Maternji jezik) nudi zatvorene opcije “bosanski”, “hrvatski” i “srpski”. U sva tri pitanja opcije koje su ranije glasile “ostalo”, “ostale” odnosno “ostali” su brisane, dok ispitanik može dati i neki drugi odgovor koji se upisuje u nešto prošireno otvoreno polje, a koje se sad sastoji od 27 kućica za slovne znakove.

U sklopu priprema za sprovođenje probnog popisa Agencija je izdala Uputstvo popisivačima i općinskim instruktorima²⁰ o metodologiji rada prilikom obavljanja probnog popisa, gdje između ostalog stoji i opća uputa da “Popisivač ne smije utjecati na odgovore koje daje osoba koja se popisuje. Veoma je važno da popisivač bude apsolutno neutralan kada bude postavljao pitanja iz obrazaca. Niti izrazom lica, niti glasom, ne treba dozvoliti da osoba koja se popisuje pomisli da je dala tačan ili pogrešan odgovor”²¹. Kao dodatnu mjeru zaštite od nepravilnosti prilikom upisivanja odgovora na pitanja 24 i 25, umjesto ispravljanja grešaka korekturnom trakom kako je predviđeno za ostala pitanja, Uputstvo ovdje nalaže poništavanje cijelog obrasca P-1 i upisivanje ispravnih odgovora u novu Popisnicu²². Uputstvo dalje upozorava popisivača da ispitanik ima zakonsko pravo da se ne izjasni na pitanja 24 i 25, a ukoliko se ispitanik izjasni popisivač upisuje samo jedan odgovor i to “tačno onakav odgovor kako se popisivana osoba izjasni”²³. Na oba ova pitanja odgovor za djecu mlađu od 15 godina starosti daje roditelj, usvojitelj ili staratelj, a za odsutne članove domaćinstva starije od 15 godina odgovor može dati prisutni punoljetni član domaćinstva. Prostor za odgovor za oba ova pitanja ne može ostati prazan, te se popisivač upozorava da, u nemogućnosti dobijanja bilo kakvog odgovora, u ove rubrike upiše “Nepoznato”²⁴. Za pitanje 25 stoji i dodatna uputa da “nije bitno da li je osoba upisana u knjigu pripadnika neke vjeroispovijesti, već da li se osoba smatra pripadnikom neke vjeroispovijesti

18 ACIPS je organizirao javnu diskusiju: “Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine” i promociju magazina “Novi pogledi”. 25. juni 2012. Pristup 24. april 2013. <http://www.acips.ba/bos/index.php?option=com_content&view=article&id=528:acips-organizovao-javnu-diskusiju-popis-stanovnika-u-bosni-i-hercegovini-2013-godine&catid=11:novi-pogledi&Itemid=19>

19 Agencija za statistiku BiH, pristup 24. april 2013 <http://www.bhas.ba/popis2011/P1_bh.pdf>

20 Uputstvo za popisivače i općinske instruktore: Probni popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2012. godine, Sarajevo: Agencija za statistiku BiH, 2012. Pristup 26. april 2013. <http://www.bhas.ba/census/Uputstvo_za_popisivace_bh.pdf>

21 Ibid, str. 11.

22 Ibid, str. 34 i 70.

23 Ibid, str. 70-71.

24 Ibid.

ili ne²⁵. Za razliku od prethodna dva, za pitanje 26, Uputstvo nudi i definiciju pojma "maternji jezik" pod kojim se podrazumijeva "jezik koji je neka osoba naučila govoriti u ranom djetinjstvu, odnosno jezik koji osoba smatra svojim maternjim jezikom, ako se u domaćinstvu govorilo više jezika"²⁶. Od ponuđenih zatvorenih odgovora ("bosanski", "hrvatski" ili "srpski") nije moguće odabrati više od jedne opcije, ali je moguće u otvoreno polje upisati neki drugi odgovor (npr. "srpskohrvatski" ili kombinaciju dva jezika kao npr. "bosanski i srpski" ili "italijanski i hrvatski"), uz napomenu popisivaču da upiše "tačno onakav odgovor kako je osoba izjavila"²⁷. Za osobe koje su gluhe, nijeme ili gluhonijeme navodi se jezik kojim se u njihovom domaćinstvu pretežno govori.

Rezultati probnog popisa nisu dostupni javnosti, ali je on, prema dostupnim informacijama, protekao bez većih problema²⁸. Međutim, što se tiče stručnog mišljenja uočeni su određeni tehnički nedostaci u vezi sa njegovom implementacijom. Iz tog je razloga, kako je već ranije navedeno u ovom istraživanju, Međunarodna posmatračka misija preporučila odgodu vršenja popisa najmanje za šest mjeseci. Što se tiče Popisnice P-1 korištene na probnom popisu, IMO je uočila nedostatke u instrukcijama popisivačima prilikom evidentiranja osoba odsutnih iz domaćinstva koje rade ili borave van zemlje duže od 12 mjeseci, te je preporučila kreiranje posebnog obrasca za takve osobe ili da se na postojećem obrascu jasno izdvoje pitanja koja se odnose na odsutne osobe, uključujući i mogućnost upisivanja odgovora na pitanja 24-26²⁹. Misija je također zapazila nedostatak statističkih institucija u sferi odnosa sa javnošću i medijima koji su, u nedostatku njihovog proaktivnog pristupa, javnost usmjeravali na raspravu o "etno-kulturnim" pitanjima 24-26, što je otežavalo razumijevanje popisa kao čisto tehničkog postupka³⁰. Obzirom da je tokom probnog popisa uočeno postojanje nekih grupa koje su poticale ljude da se na određeni način izjasne na pitanja 24-26, naglašena je potreba formuliranja jasnijih instrukcija popisivačima da upisuju tačno onako kako im ispitanik kaže, kao i da po potrebi objasne građanima u nedoumici razliku između pojmova državljanstvo, nacionalnost i etnicitet koja je često nejasna. Zbog izbjegavanja rizika da se neprilično utiče na izjašnjavanje ispitanika, preporučeno je formuliranje čisto otvorenih pitanja, bez unaprijed zadatih opcija. Misija je u ovom periodu također uočila i aktivnost dviju inicijativa civilnog društva koje su fokus također usmjeravale na pitanja 24-26: a) Koalicija nevladinih organizacija "Inicijativa za slobodu izjašnjavanja" koja zagovara slobodu uskraćivanja davanja odgovora na data pitanja koja su prema evropskim preporukama neobavezna, odnosno slobodu davanja višestrukih ili "nestandardnih" odgovora u skladu sa osjećanjima ispitanika, te b) kampanja "Bitno je biti Bošnjak" čiji zagovornici strahuju da će se pretpostavljena većinska etnička identifikacija "Bošnjak" raspršiti između drugih mogućih identifikacija kakve su npr. "Bosanac", "Musliman" ili različitih regionalnih identiteta, te da će to imati negativne implikacije na stabilnost dejtonske BiH³¹. Šesti IMO izvještaj zaključuje kako je važno upozoriti javnost da davanje odgovora na pitanja 24 i 25 potpuno ovisi o slobodnoj

25 Ibid, str. 71.

26 Ibid.

27 Ibid.

28 Vidjeti npr. video priloge RTV Istočno Sarajevo, "Probni popis 17.10.2012". YouTube, pristup 26. apr. 2013 <<https://www.youtube.com/watch?v=iYn8GKPTOdY>> RTV Bihać, "Probni popis 2012". YouTube, pristup 26. apr. 2013 <<https://www.youtube.com/watch?v=4ZUariks4U>> kao i novinski portal Radio Studio 88, "Završen probni popis stanovništva u BiH, slijedi analiza i podataka", Fena 9.11.2012, pristup 26. april 2013. <<http://www.studio88.ba/clanak/zavrsen-probni-popis-stanovnistva-u-bih-slijedi-analiza-i-podataka>>

29 Durr, Jean-Michel et al. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Sixth Assessment Report, 10-13 December 2012. Pristup 26. april 2013. <<http://www.bhas.ba/census/IMO6.pdf>>

30 Ibid, str. 16.

31 Ibid, str. 17.

volji ispitanika, da se ispitanik ima pravo izjasniti onako kako se osobno osjeća, a da to ne mora nužno potpadati pod pretpostavljene etničke kategorije, te da ova pitanja nemaju nikakve veze sa postojećim ustavnim kategorijama već da moraju odražavati vlastitu percepciju ispitanika³².

Što se tiče problematičnih pitanja, i sedmi izvještaj IMO-a je naglasio preporuku da se ide sa potpuno otvorenim pitanjima koja se tiču "etniciteta, religije i jezika".³³ U svom posljednjem, osmom izvještaju (koji pokriva period od 18-22 marta 2013.), Misija je konstatirala da problem usaglašavanja oko izgleda Popisnice P-1 i pitanja 19 te 24-26 još uvijek nije riješen. Stoga je Agencija dostavila tri varijante obrasca P-1 Vijeću ministara na mišljenje, koje im je odgovorilo da prilikom traženja najboljih alternativa imaju u vidu važeće ustavne i zakonske odredbe. Tokom trajanja posjete IMO-a, Agencija je nanovo Vijeću ministara podnijela ovaj put dvije varijante obrasca P-1; jednu sa poluotvorenim pitanjima 24-26 kakva su korištena na probnom popisu i jednu sa potpuno otvorenim pitanjima, s tim da se konačna odluka Vijeća ministara očekivala početkom aprila 2013³⁴. U međuvremenu, Upravni odbor IMO-a je nanovo preporučio formuliranje potpuno otvorenih pitanja 24-26³⁵.

Vijeće ministara BiH je na svojoj 46. sjednici održanoj 16. aprila 2013, a na prijedlog Agencije, usvojilo finansijski plan za popis stanovništva i formuliralo pitanja koja se odnose na državljanstvo, etničku pripadnost, vjeru i maternji jezik. Prema šturoj informaciji objavljenom na službenom web stranici Vijeća ministara, pitanja 24-26 bit će poluotvorenog tipa³⁶, te možemo pretpostaviti da će konačna formulacija ovih pitanja u Popisnici P-1 biti ista ili slična onoj prilikom održavanja probnog popisa u oktobru 2012.

2.2 NEKA TEORIJSKI I TERMINOLOŠKI SPORNA PITANJA U VEZI SA ETNIČKIM/NACIONALNIM IDENTITETOM I PITANJEM MATERNJEG JEZIKA

2.2.1 NARODI I NARODNOSTI?

Problemi oko formulacije pitanja o etno-kulturnim karakteristikama bi mogli, s jedne strane biti riješeni na vrlo elegantan način, a to je odlukom da se ova pitanja uopće ne uvrstavaju u popisne obrasce. Ukoliko o nekoj materiji, postoji ozbiljan terminološki, ideološki ili konceptualni spor čije razrješenje nije na pomolu, razumna odluka bi bila da se takva materija ne unosi

32 Ibid, str. 18.

33 Durr, Jean-Michel and Roberto Bianchini. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Seventh Assessment Report, 12-15 February 2013. pristup 26. apr. 2013 <http://www.bhas.ba/census/364515_Report%20SC%20IMO%20BiH%20Mission%2007%20Final%20Version.pdf> str. 13-14

34 Durr, Jean-Michel et al. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Eight Assessment Report, 18-22 March 2013. pristup 26. apr. 2013 <http://www.bhas.ba/census/635412_Report%20SC%20IMO%20BiH%20Mission%2008%20revised%20Version.pdf> str. 13-14

35 Ibid, str. 15.

36 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Održana 46. sjednica Vijeća ministara BiH posvećena popisu stanovništva. 16. april 2013. Pristup 27. april 2013. <http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=14853&langTag=hr-HR> .

u stručno polje statistike kako ne bi blokirala zakonsko reguliranje popisa stanovništva kao jednog prvenstveno razvojno-strateškog, tehničkog pitanja. Osim toga, Preporuke evropskih statističara jasno naglašavaju da se radi o neobaveznim, odnosno “nesuštinskim” pitanjima. Međutim, s druge strane, rečena pitanja predstavljaju danas (a predstavljala su to i u prošlosti južnoslavenskih zemalja), pogodan mehanizam kojeg su vladajuće elite koristile za produkciju odnosno reprodukciju i klasifikaciju poželjnih grupnih identiteta, koji bi opet sa svoje strane davali neophodan legitimacijski osnov takvim vladajućim (etno)politikama. Kako navodi Dejan Jović, “[p]opis stanovništva stoga nikad nije bio nevažno političko ili puko statističko pitanje. Prijepori o njemu pokazuju važnost brojeva u etnodemokracijama”³⁷, u koje po njemu spadaju sve post-jugoslavenske zemlje, uključujući i Sloveniju³⁸.

Analizirajući objavljene rezultate popisa još iz vremena socijalističke Jugoslavije, Snježana Mrđen zapaža da se broj ponuđenih kategorija “narodnosti” u popisnicama mijenjao od popisa do popisa, što je ovisilo “prvenstveno o državnoj politici, zatim o političkim prilikama u kojima se odvijao popis stanovništva, kao i o onima koje su mu prethodile. Tako je, manje-više, svaki popis bio odraz političke klime koja je utjecala na izjašnjavanje građana na pitanje o nacionalnoj pripadnosti”³⁹.

A političke prilike tog vremena, kako unutar Jugoslavije tako posebno i u BiH, nalagale su iznalaženje balansa odnosno ravnopravnosti na osnovama “bratstva i jedinstva” između jugoslavenskih “naroda” shvaćenih na etnički način. Tako je početkom 1971. godine izdata i jedna publikacija s uputama o načinu izjašnjavanja na popisu stanovništva, s ciljem da se “radni narod Bosne i Hercegovine” upozori da “[b]osanstvo’ u istoriji nije predstavljalo niti danas predstavlja nacionalnu kategoriju [... te da] državna, odnosno republička pripadnost [...] nije identična sa nacionalnom pripadnošću, [...]”⁴⁰, kao i da “etnosociologija [...] ne prihvata jugoslovenstvo kao nacionalnu kategoriju” pa da stoga ni “Savez komunista Jugoslavije nikada nije prihvatao nacionalno jugoslovenstvo.”⁴¹

Kako vidimo, neki intelektualno-politički krugovi još iz vremena socijalističke Jugoslavije aktivno su radili na tome da se ljudi prigodom popisa stanovništva ne izjašnjavaju na način da se “nacionalno” poistovjećuju (iako se pitanje odnosilo na “narodnost”) sa nazivom države u kojoj žive, bilo da se radi o Bosni i Hercegovini ili o Jugoslaviji, već da se afirmira etničko shvaćanje “nacionalnog” identiteta. No, prije no što posebno ukažemo na problem pitanja “etničkog/nacionalnog izjašnjavanja” i “maternjeg jezika”, bitno je ukratko se osvrnuti i na pitanje o vjeroispovijesti, koje se ponekad smatra manje problematičnim od ova dva.

37 Jović, Dejan. “Važnost brojeva u etnodemokracijama”. *Novossti* 592, 23. april 2011, pristup 18. april 2013. <<http://www.novossti.com/2011/04/vaznost-brojeva-u-etnodemokracijama/>>.

38 Jović, Dejan. “Monistički karakter dopuštenih odgovora”. *Novossti* 591. 16 apr. 2011. pristup 18 april 2013. <<http://www.novossti.com/2011/04/monisticki-karakter-dopustenih-odgovora/>>.

39 Mrđen, Snježana. “Narodnost u popisima, promjenljiva i nestalna kategorija.” *Stanovništvo* 1-4 (2002): 77.

40 Purivatra, Atif i Kasim Suljević. Nacionalni aspekt popisa stanovništva u 1971. godini. Sarajevo: Komisija za međunacionalne odnose i međurepubličku saradnju Predsjedništva Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, 1971. str. 15-16.

41 Ibid, str. 18-19.

2.2.2 NERELIGIOZNOST KAO VJEROISPOVIJEST?

Kao što se vidi iz "primjera moguće klasifikacije pitanja o vjerskoj pripadnosti na popisu 2013. godine u BiH"⁴² pitanje br. 25 iz Popisnice P-1 (Izjašnjavanje o vjeroispovijesti) ne uvažava u potpunosti Preporuke jer ne omogućuje širu klasifikaciju religijskih grupa i podgrupa, te vjerskih svjetonazora, osim što ostavlja otvorenu opciju za upis izjašnjenja koje se ne uklapa u date zatvorene odgovore. No, ovdje su učinjene neznatne izmjene u odnosu na raniju formulaciju, tako da su dodate dvije zatvorene opcije, "Agnostik" i "Ateist". Na prvi pogled, ova solucija izlazi u susret onim ispitanicima koji imaju negativnu religijsku samoidentifikaciju (nereligiozni, nevjerujući i sl.), jer samo postojanje ovakvih opcija daje im više prostora za izjašnjenje koje izlazi izvan okvira zadatih triju vjeroispovijesti. Međutim, i oba ova termina mogu biti sporna.

Prije svega, iako se termin "agnostik" u običnom govoru često koristi za određenje nekakvog "srednjeg puta", odnosno uvjerenja koje nije ni vjerničko ni ateističko, etimološki posmatrano ovaj pojam ne odnosi se na vjeru, već na spoznaju odnosno saznanje. Agnostik stoga može biti i neko ko je vjernik, ali ko istovremeno smatra da saznanje "ultimativne stvarnosti" nije dostupno niti moguće⁴³. Opcija "agnostik" stoga nije podesna da se nalazi kao odgovor na pitanje o vjeroispovijesti, naročito ne kao fiksna, zatvorena opcija. Osim toga nije izvjesno ni koliko ljudi uopće poznaje ovu riječ i njeno značenje (uključujući i buduće popisivače), jer se radi o terminu korištenom prvenstveno u filozofiji, teologiji i društvenim znanostima.

Što se tiče "ateista", i oko ovog pojma postoji nesaglasnost iz prostog razloga što se ateizmom mogu nazivati prilično različite i udaljene svjetonazorske pozicije - od "slabog ateizma", koji odbacuje svako religijsko vjerovanje ali bez izricanja posebnih tvrdnji, do "jakog ateizma" sa tvrdnjama koje ponekad predstavljaju vrstu snažnog uvjerenja ili vjerovanja⁴⁴. Pored toga, obzirom da sama riječ "ateist", naročito u post-jugoslavenskom "tranzicijskom" kontekstu može imati i snažan pežorativan prizvuk, mnogi nevjerujući odnosno nereligiozni ljudi možda ne žele da se otvoreno izjasne kao "ateisti", te bi neki "ideološki neutralniji" jezički izraz, poput "bez religije" ili "bez vjeroispovijesti"⁴⁵, bio pogodniji, naravno ukoliko se uopće stavlja u obrazac kao zatvorena, fiksna opcija.

2.2.3 ŠTA ZNAČI ETNIČKO/NACIONALNO IZJAŠNJAVANJE?

Uputstvo za popisivače izdato povodom probnog popisa ne sadrži objašnjenje pojma "etničko-nacionalnog" izjašnjavanja, već jedino naglašava da se prostor za ovo pitanje mora popuniti samo jednim odgovorom i to tačno onako kako se ispitanik izjasni⁴⁶. Tačka 419 Preporuka objašnjava da se "etnološko porijeklo" (što nije baš najbolji prijevod termina *ethnicity* iz engleske varijante

42 Ibid.

43 Cline, Austin. "What is Agnosticism? A Short Explanation of the Agnostic Position". About.com. pristup 9. maj 2013. <http://atheism.about.com/od/aboutagnosticism/a/what.htm>.

44 Cline, Austin. "What Is the Definition of Atheism? Dictionaries, Atheists, Freethinkers, and Others on Defining Atheism." About.com. pristup 9. maj 2013. <<http://atheism.about.com/od/definitionofatheism/a/definition.htm>> .

45 Fetahagić, 2012: 26 (Tabela 5).

46 Uputstvo... str. 70.

Preporuka) zasniva "na zajedničkom shvatanju istorije i teritorijalnih korijena [...] neke etničke grupe ili zajednice, kao i na posebnim kulturnim značajkama: jeziku i/ili religiji i/ili specifičnim običajima i načinu života"⁴⁷.

No, ukoliko govorimo o "etnicitetu" treba istaći da u teoriji ne postoji suglasnost oko njegovog značenja i sadržaja, a ukoliko i postoji, onda bi se ona mogla svesti na to da "etnicitet ima neke veze s klasifikovanjem ljudi i odnosom među grupama"⁴⁸. Tako, na primjer, socijalni antropolog T. H. Eriksen smatra, da bismo mogli govoriti o etnicitetu, "grupe moraju biti makar u minimalnom međusobnom dodiru, i one moraju imati predstavu o tome da među njima postoje kulturne razlike. Ako taj uslov nije ispunjen, ne možemo govoriti o etnicitetu, jer etnicitet je u suštini pitanje odnosa, on nije odlika neke grupe"⁴⁹. Subjektivni, psihološki elemenat, koji se manifestira kao svijest ili osjećanje o pripadnosti grupi, a koja se od drugih grupa razlikuje po nekim kulturnim karakteristikama, je dakle presudan za postojanje etniciteta, što predstavlja bitnu razliku u odnosu na neka drugačija shvatanja koja idu za otkrivanjem objektivnih odlika grupe⁵⁰. Stoga treba naglasiti da mnogi ljudi nemaju nikakav osjećaj etniciteta odnosno ne smatraju se pripadnicima nikakve posebne etničke grupe. Obzirom da je sam izraz "etnicitet" odnosno "etnički" u engleski jezik uveden relativno skoro, polovinom XX stoljeća⁵¹, kada se je odnosio s jedne strane na evropske ne-anglofone doseljenike, a s druge na grupe obilježene "rasnim" odlikama (na primjer boja kože)⁵², čini se da i definicija iz Preporuka prvenstveno ima u vidu "vidljive manjine" unutar razvijenih zapadnih zemalja koje karakterizira visoka stopa imigracije, te je u takvom smislu možda i neprimjenjiva na BiH i zemlje iz regije.

Pored izraza "etničko izjašnjavanje", možda je čak i više problematično ono označeno kao "nacionalno izjašnjavanje". Sama sintagma "etničko/nacionalno izjašnjavanje" odslikava neznanje i nerazumijevanje ovih bitno različitih pojmova koji se na ovakav način klasificiraju kao gotovo sinonimi, što predstavlja dominantnu praksu u post-jugoslavenskim zemaljama. To je vjerovatno i posljedica toga što "u SFRJ pojam naroda, narodnosti, nacionalnosti i etničke grupe [nikad] nije bio konstantan predmet rasprava, razgovora i debata u etnografskoj literaturi i u politici"⁵³. Prema Preporukama, tačka 424, "[t]rebalo bi izbjegavati korištenje termina nacionalnost [nationality] umjesto etnološkog porijekla [ethnicity]".⁵⁴ Ovakav zahtjev baziran je na sasvim praktičnim razlozima. Naime, bez obzira na slična teorijska sporna pitanja koja, možda u još većoj mjeri nego je to slučaj sa "etnicitetom", onemogućavaju usvajanje jedne općeprihvaćene definicije pojma "nacija" (i njegovih izvedenica poput "nacionalnost", "nacionalizam", "nacionalni" itd.), u svakodnevnoj političkoj, medijskoj, internacionalnoj, pravnoj, diplomatskoj i drugoj govornoj i pisanoj komunikaciji, koja se odvija barem na engleskom kao dominantnom svjetskom jeziku, izrazi "nacija" i "država" se poklapaju gotovo do te mjere da se može govoriti i o sinonimima.

47 Preporuke... str. 98.

48 Ibid, str. 18.

49 Eriksen, Tomas Hilan. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: XX vek, 2004, str. 31.

50 Ibid. fn. 2

51 Eriksen navodi da je izraz "etnicitet" prvi put zabilježena u sociologiji 1953. godine, dok su pridjev "etnički" i imenica "etnik" (kao oznaka za pripadnika etničke grupe), iako su se mogli naći u upotrebi i prije II svjetskog rata, tek od 1960-ih postaju "sastavni deo inventara anglofone socijalne antropologije", Eriksen, str. 17-18

52 Ibid, str. 17-18.

53 Mrđen, str. 78.

54 Preporuke... str. 99.

Uzmimo na primjer, Uredbu Evropske unije o popisu stanovništva⁵⁵ i obratimo pažnju na njen rječnik: u Stavu (7) Preambule pominju se “nacionalne i komunitarne⁵⁶ statističke institucije”, u Članu 3 stoji “na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini”, dok Član 2 Stav (f) definira pojam “nacionalno” kao nešto što se odnosi na teritoriju države-članice Evropske unije. Prema tome, “nacionalno” bi s jedne strane bilo nešto što je domaće, a ne strano, a s druge nešto što obuhvaća cijelu državu i njenu teritoriju unutar “internacionalno” priznatih državnih granica, ili se odnosi na njene centralne, hijerarhijski više institucije državne vlasti u odnosu na niže, regionalne i lokalne. Ovakvo stanje stvari moglo bi se dovesti u vezu s tezom Michaela Billiga da suvremeni svijet predstavlja zapravo svijet nacija odnosno “nacionalnih” država (nation-states)⁵⁷, koje se “svakodnevno reprodukuju kao nacije, a njihovi građani se reprodukuju kao pripadnici nacije”, a da se pritom ta reprodukcija odvija “na banalno običan način, jer svet nacija je svakodnevni svet, poznata savremena sredina.”⁵⁸ Billig ima u vidu svakodnevnu reprodukciju nacionalnih simbola u razvijenim, konsolidiranim nacijama-državama, čiju metaforu predstavlja nacionalna zastava “kojom se ne maše” i koja “mlitavo visi” na brojnim zgradama i objektima, a koja predstavlja banalni podsjetnik na nacionalnu pripadnost⁵⁹. U ovom smislu, dakako, nacionalna i državna pripadnost predstavljaju sinonime, te se odgovor na pitanje o “nacionalnosti” iscrpljuje davanjem odgovora na pitanje br. 19 (Državljanstvo). Naravno, iz južnoslavenske, post-jugoslavenske perspektive pokušaj uvođenja ovakvog koncepta i značenja pojma “nacija” nailazi na brojne teškoće, prije svega zbog toga što se u srpskohrvatskom standardnom jeziku termin “nacija” sa svojim izvedenicama uporno mijesha i poistovjećuje sa pojmom “narod” i njegovim izvedenicama. A zapravo bi slavenski izraz “narodnost” bio mnogo primjereniji za pitanje 24 (naravno, ukoliko uopće treba postavljati takvo pitanje), iz prostog razloga što je tradicionalno bio prisutan i u našim ranijim popisima⁶⁰, a i zbog toga što možemo pretpostaviti da je izraz “narodnost” razumljiviji običnom čovjeku nego posuđenica “etnicitet” koji predstavlja njegovu suštinsku inačicu.

2.2.4 ŠTA JE MATERNJI JEZIK?

Za razliku od pitanja 24 i 25 na koja ispitanik ima zakonsko pravo da se ne izjasni, na pitanje 26 o “maternjem jeziku” ispitanik je obavezan odgovoriti. U slučaju da osoba sudionik u popisu (ispitanik) odbije odgovoriti na ovo pitanje, prema Čl. 43. Zakona to će se smatrati prekršajem za koji je zapriječena novčana kazna u iznosu od 100 do 10 000 BAM, te je stoga važno osvrnuti se i na ovo pitanje. Već i ovakav stav zakonodavca je upitan, jer prema Preporukama i ovo pitanje predstavlja “nesuštinsku temu”. Preporuke također naglašavaju da pitanje o jeziku može biti od

55 Regulation (EC) No 763/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 on Population and Housing Censuses, Official Journal of the European Union L 218, 13.8.2008.

56 Misli se na tzv. komunitarni segment djelovanja Evropske Unije, bivšu Evropsku Zajednicu, gdje se proces odlučivanja odvija samostalno u odnosu na interese država-članica, vidi Misita, Nevenko. *Osnovi prava Evropske unije*. Sarajevo: Magistrat, 2002. str. 46-48..

57 Internacionalna organizacija sa najvećim brojem država-članica (193), izuzevši nogometnu asocijaciju FIFA, upravo se tako i zove - “Ujedinjene nacije” (*the United Nations, Organisation des Nations Unies, Организация Объединённых Наций, Organización de las Naciones Unidas*, izuzmemo li nazive na arapskom i kineskom jeziku), pristup 29. apr. 2013 <www.un.org> .

58 Bilig, Majkl. *Banalni nacionalizam*. Beograd: XX vek, 2009. str. 21.

59 Ibid, str. 75, 79.

60 Sve do popisa iz 1991. godine, a i na tom popisu u Sloveniji i Hrvatskoj pitanje je i dalje glasilo “narodnost” za razliku od ostalih jugoslavenskih republika gdje je isto pitanje glasilo “nacionalnost”, vidi Mrđen, str. 83 i 92.

značaja za "multijezičke zemlje i zemlje sa značajnim brojem useljenika"⁶¹. Pošto BiH nije zemlja koja prima veliki broj imigranata⁶², možemo li barem tvrditi da je multijezička zemlja? Prije no što pokušamo odgovoriti na ovo pitanje, nužno je upozoriti na razliku između "maternjeg", "standardnog" i "službenog" jezika. Krenimo od ovog posljednjeg.

Ustav BiH ne sadrži odredbu o službenom jeziku, no entitetski ustavi određuju da su službeni jezici u FBiH "bosanski jezik, "hrvatski jezik" i "srpski jezik" (Čl. I.6. Ustava FBiH) odnosno u RS "jezik srpskog naroda", "jezik bošnjačkog naroda" i "jezik hrvatskog naroda" (Čl. 7 Ustava RS). Vidimo dakle da u BiH po slovu ustava, barem na formalnoj razini, postoji šest službenih jezika od kojih su tri u FBiH jasno nominovana nazivom jezika, a tri u RS nisu. "Službeni jezik" je politički i tehnički pojam za jezik ili jezike koji se koriste za službene poslove vlade, u administraciji, u političkoj i pravnoj komunikaciji između organa uprave, kao i između njih i građana, te mu je bitno svojstvo pisana forma. Službena glasila kao i neki javni informativni servisi čiji je vlasnik država ponekad koriste službenu formu jezika u svojoj javnoj komunikaciji. Ovdje treba naglasiti da ustavi mnogih država ne sadrže odredbe o službenom jeziku⁶³. Zajednička služba Sekretarijata Parlamentarne skupštine BiH obuhvaća i Odjel za prevođenje i lektoriranje čiji je zadatak prevođenje zakona i drugih akata Institucija BiH i drugih organa na "jezike u službenoj upotrebi u BiH", dokumente sa stranih jezika na "jezike u službenoj upotrebi u BiH" i sa ovih na strane jezike⁶⁴. Kao rezultat toga, svi zakoni i drugi pravni akti Institucija BiH, kao i organa RS i FBiH štampaju se u tri službene jezičke varijante. S druge strane, ministarstva pravde oba entiteta (jer takva nadležnost ne postoji kod Ministarstva pravde BiH) ne poznaju institut sudskog tumačenja odnosno prevođenja sa jednog na drugi "jezik u službenoj upotrebi u BiH"⁶⁵. Tako npr. prema Čl. 2. Uredbe o stalnim sudskim tumačima u FBiH sudski tumač "vrši prevođenje govora i pisanog teksta sa jednog od službenih jezika Federacije [...] na strani jezik, sa stranog jezika na jedan od službenih jezika Federacije i sa stranog na drugi strani jezik."⁶⁶ Dakle, niti jedan od "službenih jezika Federacije" ne smatra se stranim jezikom u odnosu na drugi "službeni jezik Federacije" (a ovo bi se moglo primijeniti i na "jezike u službenoj upotrebi u BiH"), što nas dovodi do tvrdnje da u BiH postoji jedan "standardni" jezik koji je u najširoj društvenoj upotrebi.

U lingvistici standardnim jezikom smatra se nadregionalni jezik svih slojeva društva, koji se razlikuje od dijalekata kao regionalnih jezika i sociolekata kao jezika pojedinih društvenih slojeva.⁶⁷ Standardni jezik se uči u školi i pritom se za opismenjavanje učenika koriste kodificirajuća djela (rječnici, pravopisi, gramatike, priručnici...). On je i polifunkcionalan jezik jer služi kao osnov za druge funkcionalne stilove (književni, stručni, administrativni, znanstveni i sl.)⁶⁸, te je stoga standardni

61 Preporuke... str. 100.

62 Prema podacima Službe za poslove sa strancima Ministarstva sigurnosti BiH, tokom 2010. i 2011. godine izdato je nešto manje od 400 viza tipa "D" godišnje. Ova viza omogućava stranim državljanima dugoročni boravak na teritoriji BiH, a tokom 2011. godine najviše ih je bilo iz Kine, Rusije, Egipta, Ukrajine, Libije, Indije, Sirije, Pakistana, Irana i Moldove, Bosna i Hercegovina. Ministarstvo sigurnosti. Služba za poslove sa strancima. "Izvjestaj o radu za period 01.01.-31.12.2011. godine". Sarajevo, 2012, str. 12-13, pristup 30. april 2013. <http://www.sps.gov.ba/dokumenti/izvjestaj_o_radu_sluzbe_za_2011.pdf>

63 Kordić, Snježana. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 2010. str. 112-113.

64 Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sekretarijat, Zajednička služba, pristup 30. april 2013. <<https://www.parlament.ba/sekretarijat/default.aspx?id=22760&langTag=bs-BA&pril=b>>

65 Portal pravosuđa Bosne i Hercegovine. Adresar sudskih vještaka i tumača. Pretraga adresara. pristup 30. april 2013. <<http://pravosudje.ba/vstv/faces/jpsvjestaci.jsp?ins=10001&modul=7694&kat=10507>>

66 Uredba o stalnim sudskim tumačima, Službene novine Federacije BiH br. 44/06.

67 Kordić, str. 69.

68 Ibid, str. 73-74.

jezik širi pojam od ranije pominjanog službenog jezika. Obzirom da “ustavno proglašavanje nekog idioma službenim jezikom i ustavno fiksiranje imenovanja nisu sociolingvističkog karaktera, nego političkog”⁶⁹, to se teza da u BiH i dalje postoji jedan standardni jezik može lingvistički braniti. No, taj jezik je istovremeno i zajednički “policentrični standardni jezik” koji se koristi u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori, a znatan broj lingvista ga i dalje naziva “srpskohrvatski”⁷⁰. Iako on pod ovim imenom više ne postoji kao službeni jezik na prostorima bivše Jugoslavije, lingvistički gledano “neće biti sporno da se i dalje u mnogim kontekstima može i mora govoriti upravo o srpskohrvatskom jeziku, misleći na preovlađujuće zajedničko jezgro idioma koji se danas zvanično diferenciraju kao srpski, hrvatski, bosanski”⁷¹. A razlike između službeno proglašanih idioma bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika se, lingvistički, mogu svesti na neke razlike u rječniku (leksici), a ne u govoru ili gramatici⁷².

Slično tome, “u glasovnoj i gramatičkoj strukturi i općem rječniku u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku ima neuporedivo više sličnosti nego razlika. Ali je činjenica da razlika ima, mada ne u onoj mjeri u kojoj neki to žele prikazati. Mogli bismo reći da se radi o razlikama u nijansama”⁷³. Standardni jezik je, dakle, onaj koji je u razgovornoj praksi među najširim slojevima stanovništva, kojim ljudi ovladaju tokom školovanja i socijalizacije, kao i onaj kojim se ljudi služe u općoj pisanoj komunikaciji, izvan specifičnih djelatnosti gdje se koristi neki drugi funkcionalni stil. Bez obzira na probleme oko različitih naziva jezika, a koji su rezultat spornih političkih i ideoloških stremljenja proizašlih iz matrice jezičkog nacionalizma još od druge polovine 19. stoljeća, u BiH je i danas u najširoj upotrebi jedan standardni jezik.

Konačno, šta je to “maternji jezik” iz pitanja br. 26 u Popisnici P-1? “[N]itko od nas ne govori zapravo svoj materinski jezik, jer svi dobivamo svjedodžbe. Ja imam svjedodžbu koja svjedoči kako govorim srpskohrvatski i engleski, jer sam ih učio u školi. Ja ne govorim svoj materinski jezik.”⁷⁴ Doista, svi današnji građani BiH koji su živjeli i školovali se u nekadašnjoj socijalističkoj BiH, a koji su barem do školske godine 1990/91 završili srednju školu, drugim riječima, svi današnji građani BiH stariji od otprilike 40 godina učili su jezik koji se zvao “srpskohrvatski-hrvatskosrpski”, jer je tako pisalo na školskim svjedodžbama koje su dobijali, te bi na eventualno pitanje - “koji jezik govorite?”, ovo bio jedini ispravan odgovor. No, “maternji jezik” prema Uputstvu za popisivače jest “jezik koji je neka osoba naučila govoriti u ranom djetinjstvu, odnosno jezik koji osoba smatra svojim maternjim jezikom, ako se u domaćinstvu govorilo više jezika”⁷⁵, dok ga Preporuke definiraju sažetije kao “prvi jezik koji je osoba govorila u ranom djetinjstvu kod kuće”⁷⁶. Problem sa ovakvim definicijama je u tome što, ako se pod ranim djetinjstvom podrazumijeva predškolski uzrast djeteta, onda je upitno može li se taj jezik uopće imenovati kod svake osobe i u svakom slučaju. Dijete svakako uči neki govorni jezik svojih roditelja i svoje uže sredine, ali će tek ulaskom u školski sustav taj svoj govor standardizirati, opismeniti i definitivno podvesti pod neki

69 Ibid, str. 110.

70 Kordić, str. 76, 125-136.

71 Bugarski, Ranko. *Jezik od mira do rata*. Beograd: Biblioteka XX vek: Slovograf, 1995. str. 155.

72 Wardhaugh, Ronald. *An Introduction to Sociolinguistics*. 5th ed. Blackwell Publishing, 2006. str. 30.

73 Muratagić-Tuna, Hasnija. *Bosanski, hrvatski, srpski: Aktuelni pravopisi (sličnosti i razlike)*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2005. str. 334.

74 Šavija-Valha, Nebojša. Sedmi međunarodni seminar o demokraciji i ljudskim pravima u multikulturalnim društvima, Konjic. Sesija “Neki prijedori o nacionalnim i/ili etničkim identitetima”, 14.07.2004. *Album* 22 (2005): 73.

75 Uputstvo... str. 71.

76 Preporuke... str. 100.

naziv jezika, koji više i ne mora nužno ličiti na “maternji”, naročito ako se u ovom potonjem radi o regionalnom dijalektu. Također, ovakve definicije ne vode računa o tome da danas u BiH postoje bilingvalna ili čak i trilingvalna domaćinstva odnosno porodice, u kojima je jedan roditelj stranac i gdje se komunikacija sa djecom možda obavlja i na drugom stranom jeziku.

Osim toga, Preporuke navode da se mogu, osim za “maternji jezik”, prikupljati podaci i za “glavni jezik”, kao jezik kojim osoba najbolje vlada, za “jezik ili jezike koji se trenutno najviše govore”, kao i podaci o poznavanju stranih jezika. Zato se preporučuje da se postave barem dva pitanja o jeziku, s tim da se jedno odnosi na poznavanje stranih jezika, a drugo na neki od ranije pomenutih. Klasifikacija pitanja bi konačno trebala biti sveobuhvatna kako bi uključivala najmanji nivo jezičkih grupa, posebnih jezika (na primjer, računarski programski jezici), regionalnih dijalekata, “izmišljenih” jezika, te jezika znakova (gestovni jezik)⁷⁷.

Vratimo li se na pitanje, da li je BiH “multijezička zemlja”, odgovor zavisi od toga koju vrstu “jezika” promatramo. Pogledamo li odgovore na pitanje o “maternjem jeziku” koje su ispitanici davali na posljednjem popisu u BiH održanom 1991. godine, možemo konstatirati sljedeće. Na nominalnoj ravni, pedeset i dva različita naziva su navedena kao nazivi “maternjih jezika”! No, od ovoga broja tek se u osamnaest slučajeva radi o postojećim stranim jezicima⁷⁸ čiji je ukupan broj samoizjašnjenih govornika iznosio tek oko 0,65% populacije BiH. U ostala trideset i četiri navedena slučaja radi se o različitim varijacijama naziva jezika koje kombiniraju etničko/narodna, regionalno/geografska ili državna imena⁷⁹, uz nekoliko naziva nepostojećih jezika koji nose religijsku oznaku⁸⁰. Ukoliko logično pretpostavimo da se u ova trideset i četiri slučaja različitih nominacija radi zapravo o jednom te istom standardnom (štokavskom, južnoslavenskom) jeziku u lingvističkom smislu, onda možemo zaključiti da BiH nije multijezička zemlja, već da se radi o zemlji u kojoj postoji pluralizam nominacije odnosno imenovanja “maternjeg jezika”, a na osnovi slobodnog izjašnjavanja ispitanika prigodom popisa stanovništva. Stoga ovakva pitanja o jeziku kako su formulirana u Popisnici P-1 na način zatvorenih odgovora uz jedno otvoreno polje možda bi imala smisla u istinski multijezičkim zemljama sa velikim brojem imigrantskih zajednica koje se služe stranim jezicima, što sa BiH nije slučaj.

77 Ibid.

78 Romski, albanski, ukrajinski, slovenački, makedonski, rumunski, njemački, mađarski, rusinski, talijanski, češki, turski, ruski, poljski, slovački, bugarski, grčki i jevrejski, vidi Statistički bilten 233, str. 12-13.

79 Npr. bosanski, srpskohrvatski, srpski, hrvatski, hrvatskosrpski, jugoslavenski, krajiški, bošnjački, bosanskohercegovački, crnogorski, bosanskosrpskohrvatski, hercegovačkobosanski, sandžački, dalmatinski, vidi Ibid.

80 Islamski, pravoslavni ili katolički maternji jezik, vidi Statistički bilten 233, str. 12.

3. POPIS I EKONOMSKO-SOCIJALNI RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE

3.1 SOCIO-EKONOMSKI POPIS

Kao što smo vidjeli u prethodnom dijelu, diskusija oko popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini se svodi na (dnevno) politička pitanja u popisnici koja su zapravo prilično nebitna kada se gleda sa stajališta stvarne svrhe popisa. Naime, popis stanovništva bi se prvenstveno trebao i morao shvatiti kao način prikupljanja osnovnih informacija jedne države o njenim stanovnicima, a zbog potrebe planiranja, razvoja i unaprjeđenja kvaliteta života svih stanovnika te države. Prema definiciji OECD-a koja je izvedena iz statističkih standarda koje su razvile međunarodne organizacije kao što su MMF, OECD, EUROSTAT i ILO popis stanovništva „je cjelokupni proces sakupljanja, sastavljanja, vrednovanja, analize i objavljivanja ili na neki drugi način distribuiranja demografskih, ekonomskih i socijalnih podataka koji se odnose, u određenom vremenskom periodu, na sve osobe u jednoj zemlji ili u dobro određenom dijelu zemlje.”⁸¹ Tačka 2 Uredbe (EC) br. 763/2008 Evropskog parlamenta od 9. jula 2008. godine o popisu stanovništva i domaćinstava ističe da su povremeni statistički podaci o stanovništvu i glavne porodične, socijalne, ekonomske i stambene karakteristike osoba neophodne za proučavanje i definiranje regionalnih, socijalnih i ekoloških politika koje utiču na određene sektore zajednice⁸². Kao konkretan primjer navodi se potreba za prikupljanjem detaljnih informacija o stanovanju u prilog raznim aktivnostima zajednice, kao što su promicanje socijalnog uključivanja i praćenja socijalne kohezije na regionalnoj razini, ili zaštite okoliša i promicanje energetske učinkovitosti⁸³. Također, rezultati popisa stanovništva bi trebali predstavljati najdetaljniji izvor informacija o stanovništvu jedne zemlje na svim teritorijalnim/ administrativnim nivoima te zemlje (od nivoa mjesnih zajednica do državnog nivoa), a da bi se mogli koristiti u svrhu odlučivanja i kreiranja politika u raznim oblastima života stanovništva rezultati moraju biti adekvatno, sistematski i pouzdano prikupljeni i prezentirani.

Popis stanovništva bi, dakle, prvenstveno trebao imati za cilj pobrojavanje stanovništva i domaćinstava u jednoj zemlji, prikupljanje demografskih podataka na osnovu kojih bi se mogao procijeniti rast stanovništva, prikupljanje podataka na osnovu kojih bi se mogle izraditi informacije potrebne prvenstveno izvršnim vlastima (na svim nivoima) za izrade budžeta, prikupljanje socio-ekonomskih podataka i informacije o cjelokupnom stanovništvu ali i o malim, jedinstvenim skupinama stanovništva (na primjer, izrada podataka o socio-ekonomskom položaju žena, starih ili mladih osoba i sl.), proizvodnju informacija koje bi služile raznim tijelima i organizacijama u oblasti obrazovanja, ekonomije, istraživanja i slično⁸⁴. Na osnovu ovih podataka bi se na primjer trebala planirati izgradnja infrastrukture (na primjer, zdravstvenih ustanova i škola, puteva i sl.), školskog, zdravstvenog i/ili penzionog sistema, sistema socijalne pomoći, ekonomski i poljoprivredni razvoj, energetika, zaštita okoliša, urbanističko planiranje, izračun BDP-a po glavi

81 OECD, *Glosary of statistical terms*, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2082>.

82 Official Journal of the European Union, L 218/14, 13.8.2008.

83 Ibid.

84 Vidi Agencija za statistiku BiH, Pitanja i odgovori (FAQ) o popisu stanovništva, http://www.bhas.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=152&lang=ba&Itemid=105.

stanovnika i slično. Tačni podaci također stvaraju mjerilo uspješnosti implementacije određenih politika, jer se kroz duži vremenski period može pratiti napredovanje ili nazadovanje, te se na vrijeme mogu praviti potencijalne ispravke u politikama.

3.2 PROBLEMI U TRENUTNOM PRISTUPU POPISU STANOVNIŠTVA U BIH SA EKONOMSKOG ASPEKTA

Iako je u javnosti priča o popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini prilično prisutna, stanovništvo Bosne i Hercegovine gotovo da i nije informirano o procesu i značaju popisa. Informacije koje su dostupne na web stranici Agencije za statistiku BiH⁸⁵, što je inače gotovo jedini izvor konkretnih informacija o procesu popisa (osim izvještaja IMO-a koji su već spomenuti u prethodnom dijelu ovog istraživanja), su vrlo oskudne i osim Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, Općih pitanja i odgovora (FAQ) o popisu stanovništva i Popisnica, ostali dokumenti su dostupni isključivo na engleskom jeziku. Kao što smo već vidjeli u prethodnom poglavlju, stanovništvo je preko medija jedino bombardirano dnevno-političkim ideološkim raspravama o izjašnjavanju u vezi sa neobaveznim pitanjima 24-26 iz upitnika za probni popis stanovništva (tj. o etničko/nacionalnom izjašnjavanju, izjašnjavanju o vjeroispovjesti i maternjem jeziku). Pitanja stvarne važnosti popisa za ekonomsko-socijalni razvoj Bosne i Hercegovine su u potpunosti zanemarena, što nas nažalost vodi do zaključka da izvršna i zakonodavna vlast u Bosni i Hercegovini planirani popis stanovništva za 2013. godinu i ne namjerava koristiti za planiranje društveno-ekonomskog razvoja društva. Ovdje treba napomenuti da iznenađuje odsustvo sveobuhvatne javne rasprave i nezainteresiranost većeg dijela civilnog društva za pitanje popisa, jer popis stanovništva u Bosni i Hercegovini se zaista tiče svih koji žive u Bosni i Hercegovini (na primjer, ženske nevladine organizacije se uopće nisu uključile u raspravu o popisu iako se upravo na osnovu popisa stanovništva može dobiti cjelovita slika o statusu žena u BiH, a isto se odnosi i na druge nevladine organizacije koje se specijaliziraju za pitanja određenih socijalno isključenih grupa u BiH).

Za bilo kakvo stvarno razmišljanje o društveno-ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine popis stanovništva je neophodan. U zemljama gdje postoje dobro razvijeni administrativni statistički registri, kao što je to u nordijskim zemljama, teži se ka tome da se napusti praksa općeg popisa stanovništva i domaćinstava jer se razvijaju takvi statistički sveobuhvatni sistemi koji kroz razne administrativne registre već posjeduju sve pouzdane, aktuelne, tačne i detaljne informacije o stanju društva na osnovu kojih se strategijski pristupa ekonomskom i socijalnom razvoju tog društva čak i u manjim vremenskim intervalima od 10 godina⁸⁶. Dakle, sam vremenski protok od 20 i više godina od zadnjeg popisa u BiH (unutar kojeg je potpuno realno smatrati da je slika svih popisnih kategorija bitno promijenjena) možda i ne bi bio toliko problematičan da BiH ima sofisticiran statistički sistem administrativnih registara. Međutim, to u slučaju BiH definitivno nije slučaj. Od 1991. godine Bosna i Hercegovina je prošla kroz ogromne demografske i društveno-ekonomske transformacije. Prvenstveno, rat 1990-ih je odnio mnoge živote, veliki broj ljudi je raseljen i unutar i van zemlje, uništene su mnoge kuće, privredni i drugi objekti. Također, stanovništvo i domaćinstva koja eventualno nisu bila direktno pogođena ratom zasigurno su

⁸⁵ Agencija za statistiku BiH, pristup 25. april 2013. http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=category&layout=blog&id=60&Itemid=105&lang=en

⁸⁶ UN Economic Commission for Europe, *Register-based Statistics in the Nordic Countries, Review of best practices with focus on population and social statistics*, New York and Geneva, 2007 http://unstats.un.org/unsd/censuskb20/Attachments/Register_based_statistics_in_Nordic_countries-GUID6c4bc07a61994d2fa92e7c1dd79438fa.pdf.

pogođena političko-ekonomsko-socijalnim transformacijama društva (tzv. tranzicijom). Ovim su naravno bile pogođene i statističke institucije u Bosni i Hercegovini koje su morale krenuti potpuno od nule.

Jedine procjene koje u ovom kontekstu entitetski zavodi i Agencija za statistiku BiH rade posljednjih 17 godina jesu procjene broja stanovnika po entitetima, odnosno za cijelu državu, što znači da nadležne institucije ne znaju koliko tačno stanovnika ima u BiH. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u FBiH ima 2.338.000 stanovnika⁸⁷, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske u tom entitetu ima 1.429.668 stanovnika⁸⁸, što je ukupno 3.767.668 stanovnika, dok su procjene Agencije za statistiku BiH da Brčko Distrikt ima 75.664 stanovnika⁸⁹. Kad se saberu svi podaci, onda cijela država ima 3.843.332 stanovnika što se u principu ne razlikuje puno od procjene Agencije za statistiku BiH koje govore da je u BiH ukupno 3.843.126 stanovnika⁹⁰ (što je manje za 206 osoba). Ipak, treba naglasiti da se svi podaci odnose na različite vremenske periode, što ukazuje na vremensku neusklađenost objavljivanja podataka i nedovoljnu saradnju među statističkim institucijama u BiH.

Nedostatak tačnog i ujednačenog pokazatelja broja stanovnika u Bosni i Hercegovini se, između ostalog, očituje i u tome da se ne može nijedan precizan podatak izračunati za koji kao polazna osnova služi broj stanovnika. Na primjer, trenutno postoje dvije statistike nezaposlenosti. Jedna je zvanična i odnosi se na broj prijavljenih osoba na zavode za statistike i trenutno ta stopa (registrirane) nezaposlenosti iznosi 46%⁹¹, dok prema standardima Međunarodne organizacije rada procijenjena stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini iznosi 28%⁹². Stopa po ILO standardima predstavlja podatak po kojem je to stvarni broj ljudi koji nemaju zaposlenje, dok je razlika sa zvaničnim podacima uzrokovana time da je određeni broj registriranih nezaposlenih prijavljen na zavode za zapošljavanje samo radi ostvarenja prava na zdravstvenu zaštitu.

Drugi nedostatak je nepoznavanje broja stanovnika po pojedinim mjestima stanovanja i njihove obrazovne strukture, odnosno ljudskog kapitala u određenim mjestima stanovanja. Na primjer, ne postoje precizni podaci o broju visokoobrazovanih osoba u BiH, već samo procjene koje govore da je u Bosni i Hercegovini između sedam⁹³ i deset posto osoba sa visokom stručnom spremom. Kao što smo već rekli, za državu je popis stanovništva bitan iz razloga što će imati precizne pokazatelje i na osnovu toga će moći vršiti i strateška planiranja prilikom distribucije sredstava, planiranja obrazovnih politika, upisnih kvota. Planiranje upisnih kvota za srednje škole i univerzitete je bitno, jer postoji velika neusklađenost između obrazovnih institucija i tržišta rada, odnosno obrazuju se kadrovi koji nisu potrebni poslodavcima. Ovo se očituje povećanjem registrirane stope nezaposlenosti određenih kadrova, kao što su na primjer diplomirani/e ekonomisti/ce i pravnici/ce.

87 Federalni zavod za statistiku, dostupno na http://www.fzs.ba/Podaci/FedBiH_u_brojkama_2011.pdf.

88 Republički zavod za statistiku RS, dostupno na <http://www.rzs.rs.ba/>.

89 Agencija za statistiku BiH, dostupno na http://www.bhas.ba/saopstenja/BRC_2011_001_OPS.pdf.

90 Agencija za statistiku BiH, dostupno na http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=80&lang=ba.

91 Agencija za rad i zapošljavanje BiH, pristup 22. april 2013. Dostupno na <http://arz.gov.ba/statistika/mjesecni/?id=790>.

92 Agencija za statistiku BiH, pristup 25. april 2013. Dostupno na <http://www.bhas.ba/>.

93 Večernji list, pristup 25. april 2013. Dostupno na <http://www.vecernji.ba/vijesti/u-bih-najmanje-zaposlenih-fakultetom-cijeloj-regiji-clanak-481822>.

Međutim, bez obzira na neophodnost i hitnost popisa treba istaći da popis stanovništva i domaćinstava u BiH može biti svrsishodan za ekonomsko-socijalni razvoj samo ako mu se pristupi potpuno ozbiljno i uz odsustvo dnevno-političko-ideoloških premisa. Pored preciznijih statistika, jedna od najvećih „boljki“ za planiranje ekonomsko-socijalnog razvoja u Bosni i Hercegovini je postojeća ustavna struktura. Tu ustavnu strukturu karakterizira izoliranost, nepovezanost, nedostatak koordinacije i izražena autonomija u donošenju i implementiranju odluka i ostalih akata. Trenutno ne postoje mehanizmi kojima bi se mogla uspostaviti jača saradnja među pojedinim nivoima vlasti, kako bi se harmonizirano djelovalo. I pored svih prednosti koje nosi sa sobom, sam popis neće značajno doprinijeti strateškom planiranju ukoliko se ne uspostave bolji mehanizmi koordinacije prilikom ovih planiranja, a koji bi se trebali odnositi na cijelu državu. Ukoliko se ne uspostavi bolji statistički sistem, sam popis se neće moći iskoristiti na najbolji mogući način.

3.3 ANALIZA EKONOMSKO-SOCIJALNIH PITANJA I INDIKATORA IZ POPISNICE ZA PROBNI POPIS

Član 8 Zakona o popisu stanovništva, kućanstava i domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2013. godine, jasno definira koje teme će biti obuhvaćene popisom, kada je stanovništvo u pitanju:

„Popisom stanovništva bit će obuhvaćene sljedeće teme: mjesto uobičajenog stanovanja, ime, ime oca ili majke, prezime, spol, datum rođenja i jedinstveni matični broj građana, mjesto rođenja, prisustvo, dužina i namjera prisustva/odsustva u mjestu popisa, mjesto stanovanja neposredno po rođenju, mjesto stalnog stanovanja lica u vrijeme popisa iz 1991. godine, da li je lice bilo izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, da li je bilo raseljeno lice u Bosni i Hercegovini, da li lice ima formalno-pravno status raseljenog lica i da li namjerava da se vrati u mjesto odakle je raseljeno, naselje Bosne i Hercegovine iz kojeg se lice doselilo i godina doseljenja, da li je lice ikada živjelo van Bosne i Hercegovine godinu i duže, mjesec i godina doseljenja i država iz koje je lice doselilo, razlozi doseljenja u Bosnu i Hercegovinu, zakonsko bračno stanje, vanbračna zajednica, broj živorođene djece i mjesec i godina njihovog rođenja, državljanstvo, etnička/nacionalna pripadnost, maternji jezik, vjeroispovijest, pismenost, najviša završena škola, stečeno zvanje, škola koju lice pohađa, trenutni status aktivnosti, položaj u zaposlenosti, grana ekonomske djelatnosti firme (na glavnom poslu), zanimanje, glavni izvor sredstava za život, da li je lice izdržavano, aktivnost izdržavaoca, mjesto rada, odnosno pohađanja škole i učestalost vraćanja u mjesto stalnog stanovanja; funkcionalna sposobnost lica da obavlja svakodnevne aktivnosti i uzrok invaliditeta, dužina i zemlja boravka u inozemstvu za civilna lica na privremenom radu i boravku u drugoj državi i mjesto prebivališta u Bosni i Hercegovini za njih i članove njihovih porodica“⁹⁴.

Pitanja u popisnicama za probni popis su formulirana na osnovu ovog zakonskog uputstva. Međutim, prvi problem koji se javlja u vezi sa popisnicom jeste pitanje jedinstvenog matičnog broja jer u Bosni i Hercegovini postoji značajan broj neregistriranog stanovništva koji zbog raznih administrativnih prepreka ne posjeduju jedinstveni matični broj. Trenutna popisnica zahtijeva da se upiše jedinstveni matični broj osobe (i podrazumijeva da sve osobe imaju jedinstveni matični broj) i nije jasno definirano šta se dešava u slučajevima kada to osobe nemaju. Čak i u Uputstvu

⁹⁴ Zakon o popisu stanovništva, stanova i domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2013. godine, dostupno na <http://www.bhas.ba/census/Zakon%20o%20popisu-bh.pdf>.

za popisivače i općinske instruktore⁹⁵ tretiraju se samo slučajevi kada osoba ne posjeduje zvanični dokument (podatak) o JMB-u (na primjer, lična karta, rodni list sa kojeg se prepisuje tačan jedinstveni matični broj). Tada se očekuje upisivanje tačnog datuma rođenja osobe (ili eventualno samo godine rođenja). Međutim Uputstvo i dalje ne navodi šta se dešava u slučaju kada osoba nema jedinstvenog matičnog broja (na primjer, da li se negdje to treba zabilježiti).

U ovu kategoriju trenutno spadaju i sva djeca rođena nakon 12. februara 2013. godine, kada je prestao da važi član 5. Zakona o jedinstvenom matičnom broju BiH, a na osnovu Rješenja o neizvršenju br. U 3/11 Ustavnog suda BiH od 16. januara 2013. godine, donesenog nakon što ni poslije skoro dvije godine Parlamentarna skupština BiH nije ispoštovala odluku tog Ustavnog suda (U 3/11 od 27. maja 2011. godine) o usklađivanju pomenutog člana Zakona sa Ustavom BiH⁹⁶. U momentu pisanja ovog istraživanja (april 2013.) Parlamentarna skupština BiH još uvijek nije usvojila novi član 5. Zakona o jedinstvenom matičnom broju BiH.

Također, sličnog statusa je i pitanje adrese u popisnici. S obzirom na porast siromaštva u Bosni i Hercegovini je sve više osoba koje se klasificiraju kao „beskućnici“. Samim tim se postavljaju pitanja kako i da li država namjerava popisati ove osobe i da li uopće ima namjeru odgovoriti na njihove potrebe i preuzeti odgovornost za njihovo zbrinjavanje? Nadalje, pitanja u Popisnici (P-1) korištenoj prilikom probnog popisa, rednih brojeva od 13 do 18 pokušavaju na vrlo nespretn način doći do podataka o implementaciji Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, tj. o povratku izbjeglica i raseljenih lica. Naime iz ovako formuliranih pitanja se eventualno može doći samo do broja interno raseljenih osoba i eventualno broja povratka izbjeglih osoba iz BiH u mjesto iz kojeg su izbjegle ili u druga mjesta u BiH. Na primjer na pitanje br. 14 „Da li je osoba bila izbjeglica iz BiH (poslije 1991. godine)“ može se odgovoriti sa da ili ne. Ako osoba odgovori potvrdno, slijedi pitanje br. 15 koje glasi „Da li se osoba vratila iz izbjeglištva“. Na njega su ponuđena samo tri moguća odgovora: „Da, u mjesto iz kojeg je izbjegla“, „Da, u drugo mjesto u BiH“, i „Ne, nije se vratila u BiH“. Posebno je upitno šta se željelo postići sa trećim odgovorom jer teško da će se popisati osobe koje već više od 15 godina žive negdje drugo (izvan BiH) i imaju i druga državljanstva (a možda više i nemaju BiH državljanstvo), a pitanje je ko će i dati odgovore umjesto njih. Također, teško se može doći do bilo kojih drugih pokazatelja kao što su, na primjer, razlozi nepovratka u mjesto iz kojeg su izbjegle (da li su to pitanja sigurnosti ili pak ekonomski razlozi) i slično. S obzirom da su ovo jako osjetljiva pitanja koja se vrlo lako mogu iskoristiti za dnevno-političke sukobe, nije jasno zašto su uvrštena ovako površno (jer iz ovih pitanja, uključujući i sva druga pitanja iz popisnice P-1, teško da se može doći do neke stvarne slike o statusu izbjeglica i raseljenih lica u BiH).

Neka od pitanja od 19-31 su već raspravljana u prethodnom poglavlju (posebno pitanja 24-26), dok na ostala pitanja iz ovog dijela neće biti obraćena posebna pažnja za potrebe ovog istraživanja (iako bi se eventualno moglo postaviti par pitanja naročito o svrsi ovako formuliranog pitanja br. 27 o računarskoj pismenosti) budući da se mogu smatrati standardnim za popis. Radije ćemo se u nastavku osvrnuti na pitanja označena naslovom ekonomska aktivnost (pitanja od 32 do 45) jer nam ona ukazuju na (ne)ozbiljnost pristupa popisu stanovništva. Iz ovih pitanja i naknadnog pregleda popisnica iz zemalja EU za 2011. godinu je prilično očigledno da se formulacija ovih pitanja oslanjala na standarde EU. Međutim, takva odluka nije baš u potpunosti jasna. Ekonomski i socijalni razvoj zemalja koje su u EU i načini prikupljanja statističkih podataka u tim zemljama se

⁹⁵ Uputstvo za popisivače, str 63, dostupno na http://www.bhas.ba/census/Uputstvo_zapopisivace_bh.pdf.

⁹⁶ Ustavni sud BiH, Rješenje o neizvršenju U 3/11 od 16. januara 2013. godine, dostupno na http://ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pr=emFrb24gbyBYXRpxl1ub20gYnJvanU=&pid=462450.

u potpunosti razlikuju od situacije u Bosni i Hercegovini. Naime, planirani popis u BiH bi morao biti daleko sveobuhvatniji nego što je to slučaj u zemljama koje imaju sofisticirane statističke administrativne registre, koje su vodile svoje statističke podatke sistematski više od stotinu godina, i koje nisu prošle društveno-ekonomsko razaranje kao Bosna i Hercegovina. Planirani popis u BiH bi se trebao smatrati početnom razvojnom tačkom, koja bi bila tek prva referenca za analizu ekonomsko-socijalnog razvoja u narednim decenijama (a što bi se moglo mjeriti narednim popisima i putem kasnije razvijenih statističkih administrativnih registara). Stoga, su možda za BiH referentije popisnice nekih zemalja u razvoju ili novo-razvijenih zemalja (kao što je, na primjer, Brazil⁹⁷).

Dakle, za dobivanje stvarnih ekonomsko-socijalnih trendova u BiH potrebno je razviti daleko opsežniji formular nego što je to situacija u drugim EU zemljama. Tako, na primjer, pitanje br. 42 „Glavni izvor sredstava za život u posljednjih 12 mjeseci“ u kojem su ponuđeni zatvoreni odgovori nije dovoljno za utvrđivanje socijalno-ekonomskog standarda (naročito kada se zna da neki od ponuđenih odgovora kao, na primjer, novčana pomoć za osobe koje su ostale bez posla, socijalna pomoć i slično, baš i ne postoje kao opcija u BiH, a naročito ne za period od 12 mjeseci ili kada se podjednako tretiraju pozajmica i ušteđevina ili stipendija, đачki kredit i alimentacija kao izvor sredstava za život). Za ove potrebe je neophodan barem neki opseg iznosa prihoda (kao, na primjer, u pitanju br. 33 u popisnici u Australiji⁹⁸). Također, ako su uglavnom ponuđena zatvorena pitanja unutar dijela o ekonomskoj aktivnosti, nije baš jasno zašto je djelatnost potpuno otvoreno pitanje (s tim da se još upisuje i naziv preduzeća). Kakav koristan ekonomsko-socijalno razvojni statistički podatak se može dobiti iz nebrojeno mnogo različitih opcija? Ne bi li bilo korisnije dati i neku određenu zatvorenu listu jer bi se na osnovu nje moglo doći do podataka o preopterećenim sektorima (na primjer administraciji) ili eventualno nepostojećim sektorima (koji potencijalno imaju razvojnih potencijala).

Također, i druga pitanja vezana uz socijalno-ekonomski status, a kako bi se mogao planirati dalji razvoj društva, nedostaju u popisnici. Na primjer, s obzirom da u Bosni i Hercegovini ne postoji univerzalna zdravstvena zaštita, pitanje o dostupnosti iste je neophodno kako bi Bosna i Hercegovina (ako ništa drugo) mogla razviti plan kako da ispuni obaveze koje proizilaze iz međunarodnih instrumenata (na primjer Međunarodni pakt o ekonomskim i socijalnim pravima) kojih je potpisnica. Također, Upitnik za domaćinstvo i stan (P-2) djelimično ukazuje na površnost pristupu popisa. Tako, na primjer, za osobu koja živi u stambenoj jedinici u stambenoj zgradi i na pitanje 14 „Centralno grijanje“ odgovori pozitivno, pitanje 25 „Vrsta energenta koji se koristi za zagrijavanje jedinice za stanovanje“ (u kojoj se nude odgovori ugalj, drvo, nafta i naftni derivati, prirodni plin, električna energija i drugo) postaje besmisleno ako je stambena jedinica priključena na kotlovnicu (jer zašto bi ta osoba morala znati koji energent koristi kotlovnica). S druge strane, dodatna pitanja preko kojih bi se mogao odrediti životni standard (na primjer, nekada je to bilo procenat namještaja od iverice, a danas bi to mogli biti pristup inernetu, telekomunikacijama ili recimo posjedovanje računara) su ispuštena.

97 Uzorak dostupan na <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/quest/BRA2010enl.pdf>.

98 Uzorak dostupan na <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/quest/AUS2011en.pdf>.

4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Odlaganje popisa u svakom slučaju predstavlja posljedicu kontinuirane krize političkog subjekta u BiH. Upravo kao i sa provedbom presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić i Finci protiv BiH, lideri političkih stranaka u BiH svesrdno rade na tome da se zadrži i perpetuira u nedogled postojeće stanje. Uloga primarnog međunarodnog aktera, Evropske Unije, u tom smislu teško da doprinosi rješavanju situacije. Evidentno je da EU ne želi da se direktno hvata u koštac sa problemima u BiH i da se radije odlučuje za rad sa drugim zemljama u regionu, uz nadu da će regionalni procesi reformi neizbježno obuhvatiti i BiH. I mada ova strategija posjeduje određenu validnost, ona pritom ipak uzrokuje dalju komplikaciju odnosa u BiH. Politički pragmatizam kao strategija koju je EU usvojila u odnosu prema BiH, omogućila je, nažalost, političkim liderima u BiH da političke procese svode na netransparentne dogovore, dok je nepostojanje kontrole i korektiva rezultiralo prvo stagnacijom, a potom i vraćanjem unatrag demokratskih procesa u BiH.

Državi BiH je formalno u procesu popisa dodijeljena uloga koordinatora između dva entiteta, dok se neformalno radi o koordinaciji između lidera političkih stranaka. Iako je ovo, samo po sebi, problematično u organizacijskom i praktičnom smislu, čak se i taj proces uspješno opstruira. Sukcesivni nalazi iz izvještaja IMO-a skreću pažnju na to da je koordinacija između Agencije za statistiku BiH i entitetskih agencija nedovoljno dobra⁹⁹. Orijentiranost ka tome da se provedba popisa u BiH predstavi kao znak progressa u državi, uz pragmatični pristup najvažnijih međunarodnih aktera cijelom procesu, mogao bi rezultirati time da se kontinuirano negativni nalazi IMO-a relativiziraju u cilju omogućavanja održavanja popisa u oktobru 2013. Pošto dalje odgode popisa nisu realistične zbog činjenice da je 2014. izborna godina, a kompletna odgoda popisa bi se smatrala velikim korakom unazad, izgledan scenario je da će BiH u oktobru napraviti popis koji u mnogim segmentima neće odgovarati traženim standardima, ali koji će formalno ispuniti zahtjeve iz Mape puta.

Međutim, u trenutnoj politički i ekonomsko nestabilnoj situaciji u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina, implementacija ovakvog popisa stanovništva bi mogao značiti ili dalje produbljivanje problema ili prvi korak naprijed prema ekonomsko-socijalnom razvoju društva. Stoga se ovaj proces ne smije olako shvatiti i treba mu se zaista ozbiljno i potpuno nepristrasno pristupiti. Obzirom da su pitanja o etno-kulturnim karakteristikama prilikom popisa stanovništva izrazito subjektivne prirode i da odgovori na njih ovise od stepena slobode, odnosno prisile prema ispitanicima prilikom njihovog izjašnjavanja, ona su u velikoj mjeri podložna političkoj zloupotrebi. U ovom kontekstu, pitanje o "maternjem jeziku" čini se najspornijim iz dva razloga. Prije svega, usprkos jasnim Preporukama, bh. vlasti su odlučile da ovo pitanje bude obavezno i da se uskraćivanje davanja odgovora na njega preduprijedi prekršajnom sankcijom. Drugo, pitanje o "maternjem jeziku" je samo jedno od mogućih i preporučenih pitanja u temi o jeziku. No, ukoliko se insistira na samo takvom pitanju, onda se ne čini opravdanim nazive "službenih jezika" ponuditi kao zatvorene opcije na pitanje o "maternjem jeziku". Također, Popisnica P-1 ne uvažava postojanje jednog standardnog (govornog) jezika u lingvističkom smislu, kao ni činjenicu da će neki multilingvalni ispitanici možda htjeti ponuditi više odgovora na ovo pitanje. Konačno,

⁹⁹ „Osim tehničkih priprema, još uvijek postoje neriješena pitanja kao rezultat različitih tumačenja Zakona o popisu, nejasne raspodjela i nivo raspoloživog budžeta. Konačno, kao što je i redovito isticano, koordinacija među tri statističke institucije je još uvijek nezadovoljavajuća, a proces donošenja odluka još uvijek ne funkcioniše ispravno“, IMO izvještaj br. 7. Čl. 17.

državnu statistiku bi moralo interesirati koliko ljudi u BiH govori ili se služi stranim, naročito tzv. svjetskim jezicima, koliko ljudi se služi drugim alfabetima (arapski, kineski, ruski, hebrejski i sl.), kao i nekim specijalnim jezicima (programerski, gestovni i sl.).

Iako prema IMO izvještajima pitanja br. 24-26 nemaju nikakve veze sa postojećim ustavnim kategorijama, već se radi o tome da se saznaju činjenice o ličnom samorazumijevanju ispitanika, Vijeće ministara BiH je Agenciji dalo na znanje da prilikom traženja najboljih alternativa prilikom formulacija pitanja imaju u vidu važeće ustavne i zakonske odredbe. Ovo se ne bi moglo nikako drugačije protumačiti nego kao vršenje političkog uticaja na statističku struku, koja bi uporište za svoj rad morala nalaziti prije svega u dostupnim saznanjima iz društvenih i drugih nauka, a ne u političko-ideološkim konstrukcijama ugrađenim u pravnim aktima.

Zato se popis i rezultati popisa ni u kom slučaju ne smiju koristiti za dalje produbljivanje krize (niti za dnevno-političke ili čak i ekonomsko-eksploatatorske neoliberalne potrebe). Osnovni razlog za provođenje popisa treba biti ekonomsko-socijalni razvoj društva, planiranje izgradnje infrastrukture (škola, bolnica, puteva i slično), i unaprjeđenje kvaliteta života stanovnika određene zemlje (prilagođavanje socijalnih pomoći, unaprjeđenje ekoloških uvjeta života, osiguranje adekvatnog stambenog prostora i sl.). Stoga je neophodno što hitnije uključenje kompletnog civilnog društva i cjelokupnog stanovništva u rasprave o popisu kako bi se došlo do otklanjanja trenutnih problema i najadekvatnije formulacije pitanja u popisnici stanovništva i domaćinstava u Bosni i Hercegovini. U suprotnom se treba smatrati da cilj provođenja popisa nije za dobrobit stanovništva Bosne i Hercegovine već samo za pozicioniranje određenih političkih jedinki unutar vrlo složenog političkog sistema.

Opće preporuke koje proizilaze iz ovog istraživanja se mogu podijeliti po ekonomsko-socijalnom aspektu i aspektu izjašnjavanja po pitanju etno-nacionalnih karakteristika. U ovom kontekstu, one su sljedeće:

1. Pitanja u popisnici koja će biti korištena na popisu u oktobru 2013. godine bi **trebala biti više formulirana u razvojnom kontekstu**, a ne u smislu pukog prebrojavanja stanovništva i domaćinstava. Ovo podrazumijeva jasnije i sveobuhvatnije definirana naročito pitanja koja se odnose na životni standard, primanja, ekonomsku aktivnost i slično.
2. **U diskusiju vezanu za popis u Bosni i Hercegovini bi se trebalo uključiti kompletno civilno društvo**, što podrazumijeva i organizacije koje se bave ženskim pravima, udruženja boraca, logoraša, izbjeglička udruženja, udruženja koja zastupaju interese socijalno isključenih kategorija, jer je ovaj popis od iznimne važnosti za ove društvene kategorije. Jedino se na osnovu rezultata popisa može dobiti jasna i cjelovita slika o statusu ovih kategorija u BiH.
3. U smislu podijeljenih odgovornosti u koordinaciji i organizaciji popisa, treba insistirati na tome da **bh. vlast, kao i međunarodni akteri (EU, OHR, Vijeće za implementaciju mira) trebaju podjednako preuzeti odgovornost za pripremu i sprovođenje popisa u BiH**, kako bi se, u slučaju neuspjelog ili lošeg popisa, izbjeglo prebacivanje odgovornosti ovih aktera sa jednih na druge.
4. Obzirom da se prema Preporukama evropskih statističara radi o neobaveznim temama, te **imajući u vidu uočene probleme u formulaciji pitanja o etno-**

kulturnim karakteristikama, razumno rješenje bi se sastojalo u brisanju ovih pitanja iz popisnih obrazaca; ili ukoliko su ova pitanja već uključena onda sva ona, uključujući i pitanje o jeziku, moraju omogućiti opciju ispitaniku da se na njih ne izjasni, a što bi u svakom slučaju zahtijevalo izmjenu Zakona o popisu stanovništva.

5. Ukoliko zbog već postignutog političkog kompromisa zakonske izmjene u smislu brisanja pitanja br. 24-26 iz Popisnice P-1, kao ni izmjene kojima bi se pitanje o jeziku označilo neobaveznim nisu moguće, onda bi **ova pitanja trebalo doraditi u detaljima oslanjajući se na Preporuke evropskih statističara, te poštujući prava i slobode iz Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda**, naročito imajući u vidu pravo na poštovanje privatnosti i porodičnog života (Čl. 8), slobodu misli, savjesti i religije (Čl. 9) te slobodu izražavanja (Čl. 10).
6. U svakom slučaju osigurati da **popisivači završe obaveznu obuku i pripremu za rad na popisu**, ali ne samo u tehničkom smislu, već i **u kontekstu kulturološkog senzitiviziranja i uvažavanja svih ispitanika, bez obzira na etničku i/ili nacionalnu pripadnost.**

Što se tiče specifičnijih preporuka vezanih za pitanja o etno-nacionalnom izjašnjavanju koja su do sada izazvala najviše reakcija i diskusija u javnosti, preporuke ovog istraživanja su sljedeće:

1. Pitanje br. 24 (Etničko/nacionalno izjašnjavanje) trebalo bi izmijeniti da glasi npr. "Narodnost" ili "Izjašnjavanje o narodnosti" ili "Pripadnost narodu" gdje bi se termin "narod" shvatao u smislu etniciteta; prostor za upis odgovora bi trebao biti potpuno otvoren uz mogućnost upisa višestrukih i kombiniranih odgovora, dok bi jedine zatvorene opcije odgovora trebale biti prvo "Ne izjašnjava se", a drugo "Bez narodnosti", "Ne pripada nijednoj narodnosti" ili slično.
2. Pitanje br. 25 (Izjašnjavanje o vjeroispovijesti) trebalo bi izmijeniti u jednom od dva alternativna pravca; a) dosljedno slijediti Preporuke te ponuditi više zatvorenih odgovora koji nose nazive realno postojećih ili registriranih vjerskih zajednica, ali istovremeno i brisati zatvorene opcije "Agnostik" i "Ateist" jer se načelno ne radi o nazivima vjeroispovijesti, uz ostavljanje otvorenog polja za slobodno izjašnjavanje u slučaju da se odgovor ne može podvesti pod neku od zatvorenih opcija; ili b) ponuditi isključivo jedno otvoreno polje za upis odgovora ispitanika u skladu sa Uputstvima prema kojima nije bitno formalno članstvo u nekoj vjerskoj zajednici, već vlastita samoidentifikacija osobe; uz svaku od ovih alternativa neophodno je staviti i zatvorene odgovore, prvo "Ne izjašnjava se" i drugo "Bez vjeroispovijesti", "Nije vjernik" ili slično.
3. Pitanje br. 26 (Maternji jezik) trebalo bi, u skladu sa Preporukama, razložiti na barem dva pitanja: a) jedno pitanje bi se odnosilo alternativno ili na "maternji jezik", ili na "glavni jezik", odnosno standardni jezik kojim osoba najbolje vlada, ili na jezik kojim se pretežno govori u domaćinstvu; b) drugo pitanje bi se odnosilo na poznavanje jezika od strane ispitanika odnosno na sposobnost govorenja i/ili pisanja jednog ili više određenih, stranih ili specijalnih jezika. Na oba pitanja ispitanik mora imati mogućnost najšire slobode izjašnjavanja te davanja višestrukih ili kombiniranih odgovora, imajući u vidu lingvističku stvarnost postojanja jednog standardnog govornog jezika koji nema jedinstven naziv. Stoga bi od ključnog značaja bilo

ponuditi isključivo otvorene opcije odgovora, uz brisanje sadašnjih zatvorenih opcija "bosanski", "hrvatski" i "srpski", jer se ovdje radi o nazivima "jezika u službenoj upotrebi u BiH" koji nisu tema ovih pitanja, a pored toga, saznavanje činjenica o stanovništvu ne smije se nužno vezivati uz postojeće ustavnopravne kategorije, već se treba pozivati na savremenu nauku.

BIBLIOGRAFIJA

1. Billig, Michael. *Banalni nacionalizam*. Beograd: XX vek, 2009.
2. Bugarski, Ranko. *Jezik od mira do rata*. Beograd: Biblioteka XX vek: Slovoğraf, 1995.
3. Durr, Jean-Michel et al. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Sixth Assessment Report, 10-13 December 2012.
4. Durr, Jean-Michael i Roberto Bianchini. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Seventh Assessment Report, 12-15 February 2013.
5. Durr, Jean-Michel et al. Steering Committee of the International Monitoring Operation on the Population and Housing Censuses in Bosnia and Herzegovina, Eight Assessment Report, 18-22 March 2013.
6. Eriksen, Tomas Hilan. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: XX vek, 2004.
7. Fetahagić, Sead S. "Religija i popis: Problem (samo)identifikacije." *Novi pogledi* XIX proljeće 2012, ACIPS, Sarajevo.
8. Kordić, Snježana. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 2010.
9. Mrđen, Snježana. "Narodnost u popisima, promjenljiva i nestalna kategorija." *Stanovništvo* 1-4, 2002.
10. Muratagić-Tuna, Hasnija. *Bosanski, hrvatski, srpski: Aktuelni pravopisi (sličnosti i razlike)*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2005.
11. Official Journal of the European Union, L 218/14, 13.8.2008.
12. Preporuke za popise stanovništva i stambenog fonda u 2010. godini. Evropska ekonomska komisija Ujedinjenih nacija i Statistički ured evropskih država, Konferencija evropskih statističara. Ženeva, 2006.
13. Purivatra, Atif i Kasim Suljević. Nacionalni aspekt popisa stanovništva u 1971. godini. Sarajevo: Komisija za međunacionalne odnose i međurepubličku saradnju Predsjedništva Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, 1971.
14. Službeni list BiH 10/12 od 7. februara 2012.
15. Uredba o stalnim sudskim tumačima, Službene novine Federacije BiH br. 44/06.

16. Šavija-Valha, Nebojša. Sedmi međunarodni seminar o demokraciji i ljudskim pravima u multikulturalnim društvima, Konjic. Sesija "Neki prijevori o nacionalnim i/ili etničkim identitetima", 14.07.2004. *Album* 22, 2005.
17. Uputstvo za popisivače i općinske instruktore: Probni popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2012. godine, Sarajevo: Agencija za statistiku BiH, 2012.
18. Wardhaugh, Ronald. *An Introduction to Sociolinguistics*. 5th ed. Blackwell Publishing, 2006.

WEB STRANICE:

About.com <http://atheism.about.com/od/aboutagnosticism/a/what.htm>

Agencija za rad i zapošljavanje BiH, www.arz.ba

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, www.bhas.ba

Federalni zavod za statistiku, www.fzs.ba

Novosti, www.novosti.com

OECD, www.stats.oecd.org

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, www.parlament.ba

Portal pravosuđa Bosne i Hercegovine, www.pravosudje.ba

Republički zavod za statistiku RS, <http://www.rzs.rs.ba/>

Službe za poslove sa strancima Ministarstva sigurnosti BiH, www.sps.gov.ba

Statistički odjel Ujedinjenih nacija, www.unstats.un.org

Ujedinjene nacije, www.un.org

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, www.ccbh.ba

Večernji list, www.vecernji.ba

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, www.vijeceministara.gov.ba

Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS) je nevladino udruženje eksperata u području evropskih integracijskih procesa, demokratije, ljudskih prava, upravljanja državom, humanitarnih poslova, studija roda i religijskih studija. Asocijacija je osnovana u februaru 2003. godine, kao rezultat aktivnosti Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. ACIPS je proizvod težnje da se na jednom mjestu okupi intelektualni i liderski potencijal magistara ove obrazovne institucije. Članovi i članice organizacije aktivni su u vladinom i nevladinom sektoru, civilnom društvu i međunarodnim organizacijama u BiH i regionu.

Primarni interes organizacije jeste buđenje i razvijanje javne svijesti o ključnim temama u društvu i sprovođenje istraživačkih i političkih studija. Osim direktnog angažmana u kreiranju i istraživanju politika, ACIPS također održava redovnu komunikaciju sa političarima, građanima BiH, predstavnicima NVO sektora i medija.

Dugoročni strateški ciljevi ACIPS-a od njegovog utemeljenja su:

- Identificirati najrelevantnija pitanja u procesima evropskih integracija i izazove sa kojima se danas BiH suočava;
- Ostvariti visok standard nezavisnog istraživanja politika, primjenjivog u kontekstu BiH;
- Širiti rezultate istraživanja politika i proistekle stavove relevantnim interesnim stranama i široj javnosti, kao i zagovaranje implementacije ovih rezultata;
- Ostvarivanje dijaloga i saradnje sa drugim institucijama za istraživanje politika, vladama i organizacijama civilnog društva u BiH i širem regionu.

acips@acips.ba
www.acips.ba

POPIS 2013. U BOSNI I HERCEGOVINI: EKONOMSKA, SOCIJALNA I POLITIČKA ANALIZA

Izdavač:	Asocijacija Alumni Centra za Interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS)
Za izdavača:	Lajla Zaimović Kurtović, predsjednica ACIPS-a
Urednica istraživanja:	Lajla Zaimović Kurtović
Istraživači/ce :	Sead Fetahagić, Adnan Huskić, Anes Makul, Gorana Mlinarević
Dizajn i prelom:	Sanja Vrzić

Sarajevo, april 2013.

British Embassy
Sarajevo